

VISKOLCZ NOÉMI

**EGY ELFELEDETT ERDÉLYI FEJEDELEMSSZONY:
BETHLEN DRUZIANNA (1618–1670)¹***Egyetemi tanár, Miskolci Egyetem Történettudományi Intézet***Összefoglalás**

A tanulmány az erdélyi principissa, Bethlen Druzianna (1618–1670) életének állomásait mutatja be, részletezve születési családját, házasságát és örökségét. Bár fejedelmi családból származott – nagybátyja volt Bethlen Gábor –, és egy erdélyi fejedelem felesége volt, a történelmi emlékezetben háttérbe szorult ismertebb kortársaihoz képest. A tanulmány kiegészül a férj, Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának írt leveleivel és a fejedelemasszony 1669-ben szerzett végrendeletével.

Abstract

The study presents the the life of the Transylvanian princess Druzianna Bethlen (1618–1670), detailing her birth family, marriage and inheritance. Although she came from a princely family – her uncle was Gábor Bethlen – and was the wife of a Transylvanian prince, she has been relegated to the background in historical memory compared to her more famous contemporaries. The study is supplemented by letters written by her husband, Ferenc Rhédey, to Bethlen Druzianna and the princess's will of 1669.

Kulcsszavak: Bethlen Druzianna, Rhédey Ferenc, Erdélyi Fejedelemség, Huszt vára, Thököly család

Keywords: Druzianna Bethlen, Ferenc Rhédey, Principality of Transylvania, Castle of Huszt, Thököly family

¹ Jelen tudományos közlemény a Miskolci Egyetem Tudományos Kiválósági Támogatási Programjának keretében finanszírozott ME-TKTP-2025 számú projekt támogatásával jött létre.

Károlyi Zsuzsanna, Brandenburgi Katalin, Lorántffy Zsuzsanna, Báthory Zsófia és Bornemisza Anna mellett a kevésbé ismert erdélyi fejedelemszonyok² közé tartozik Bethlen Druzianna, aki maga is fejedelmi családból származott, és egy erdélyi fejedelemnek volt a felesége. Ennek ellenére nemcsak hogy a *principissa* szerepkörben maradt láthatatlan, de magas rangú és befolyásos erdélyi szereplőként, grófnőként és feleségként is alig-alig lehet adatot találni róla. Az alábbi tanulmány a végrendeletének és férjével való leveleinek közreadása mellett életének állomásait mutatja be.

Bethlen Druzianna születési családja és öröksége

Bethlen Druzianna szerencsés csillagzat alatt jött világra valamikor 1618 körül, hiszen nagybátyja, Bethlen Gábor éppen ebben az időszakban uralkodott az Erdélyi Fejedelemségben (1613–1629). A fejedelem egyetlen fivére, István családját megkülönböztetett figyelemmel kezelte, és Erdély egyik legvagyonosabb fölbirtokosává tette: Huszt, Déva, Vajdahunyad, Ecsed, Illye uradalmak a legfontosabbak közöttük.³ Bethlen István (1582 k.–1648) mindig a bátyja árnyékában maradt, s mint Hunyad és Máramaros megyék örökös főispánja, Huszt várának kapitánya, 1620-ban kinevezett főtanácsos, helytartó (*supremus consiliarius ac per Transylvaniam locumtenens*), majd nem sokkal később gubernátor minden erejével támogatta őt.⁴ 1623-ban magyar grófi címet nyert II. Ferdinándtól magára és két fiára nézve.⁵ Bethlen Gábor halála után azonban erőteljesebben is megjelent az erdélyi politikában, előbb Brandenburgi Katalin mellett kormányzó, majd sógornője lemondása után rövid időre fejedelem is lett 1630 végén, s a pozíciót nem szívesen engedte kicsavarni a kezéből. Az új fejedelem, I. Rákóczi

² *Péter Katalin*: Milyenek voltak az erdélyi fejedelemszonyok? In: Erdély és Patak fejedelemszonya. Lorántffy Zsuzsanna I–II. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak 2000. 7–24.; *Péter Katalin*: Lorántffy Zsuzsanna. In: Lorántffy Zsuzsanna album. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak 2000. 9–67.; *Oborni Teréz*: Principissa. Fejedelmi feleségek Erdélyben. Rubicon 19. (2008) 70–79; *Balogh Judit*: Fejedelemszony-szerepek Erdélyben a 17. században. In: Nemesi és polgári szerepek, reprezentáció és interpretáció. Szerk. Balogh Judit, Pap József. Eger 2016. 33–48.

³ Szalárdi János Siralmas magyar krónikája. Kiad. Szakály Ferenc. Budapest 1980, 127.; *Gindely Antal – Acsády Ignác*: Bethlen Gábor 1580–1629. Budapest 1890. (Magyar Történelmi Életrajzok) 243.; *Mráz Vera*: Bethlen Gábor gazdaságpolitikája. Századok 87. (1953) 512–561. itt 555.

⁴ *Oborni Teréz*: Bethlen Gábor utasítása helytartójának, Bethlen Istvánnak (1620). Történelmi Szemle 49. (2007) 249–261., itt 254–256.

⁵ *Hanák Béla – Szabó András*: Keresztvíztől a sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700). 1–2. kötet. Budapest 2021. 2. 800.

György elleni néhány évig tartó küzdelmét 1636-ban a kiegyezés és visszavonulás követte.⁶

A református Bethlen István első házasságát valamikor 1605 előtt kötötte mihályi Csáky Krisztinával (?–1621), akitől három fia és három lánya született: Gábor (?), István (1605), Péter (1609), Katalin (1611), Anna (1616) és Druzianna (1618). Gábor fiatalon meghalt, a többiek megélték a felnőttkort.⁷ Az anya, Csáky Krisztina 1621-ben történt halála után Bethlen István 1623-ban újra megnősült, s Bethlen Gábor 1622-ben elhunyt feleségének, Károlyi Zsuzsannának a húgát, Katalint (1588–1635) hozta a házba.⁸ Az asszonynak ez már a harmadik házassága volt, előbb Bánffy István, majd Rhédey Ferenc házastársa volt, utóbbtól született a fia, ifjabb Rhédey Ferenc 1613 körül.⁹ Szalárdi János szerint Zólyomi Dávidot is az udvarába vette Bethlen István,¹⁰ így a közös háztartásban legalább hét gyermek nevelkedett, köztük a legkisebb lány, akit apai nagymamája, Szárhegyi Lázár Druzsina után neveztek el a szülei. A különleges hangzású Druzsina ókori eredetű név, a 15. századtól tűnt fel a magyar női keresztnévek között, előfordult még Druzianna, Druziána alakban is.¹¹ A tanulmányban a *Druzianna* változatot használom, hiszen ő maga így írta alá a nevét a saját kezű levelében, akkor, amikor már asszony volt.¹²

Bethlen Istvánnak több udvara is volt, például Huszton, Szigeten (Máramarosban),¹³ Küküllőváron, Ecseden, de Gyulafehérváron is, hogy bátyja közelében tartózkodhasson. A jó testvéri viszony abban is megmutatkozott, hogy az utódok nélküli Bethlen Gábor örökösiként tekintett a két unokaöccsére, Istvánra és Péterre, s részt vett a taníttatásukban is.¹⁴ A család reménységének

⁶ *Horn Ildikó*: Bethlen István. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. I. kötet. Budapest 2003. 365.

⁷ Bethlen Istvánról a legrészletesebb és legpontosabb adatok Hanák Béla és Szabó András könyvében szerepelnek, a gyermekek születési ideje is innen származik: *Hanák B. – Szabó A.*: Keresztvíztől a sírkeresztig 1. i. m. 1. 678–679.

⁸ Csáky Krisztina halála, Técső, 1622. január 22. Bethlen István temetési meghívója Beszterce városának, Szamosújvár, 1622. január 25.; Bethlen István és Károlyi Katalin lakodalma, Zilah, 1623. június 20. Károlyi Mihály meghívója Sennyei Miklósnének, 1623. május 25. *Hanák B. – Szabó A.*: Keresztvíztől a sírkeresztig i. m. 1. 679.

⁹ *Hanák B. – Szabó A.*: Keresztvíztől a sírkeresztig i. m. 2. 816.

¹⁰ Szalárdi János Siralmas magyar krónikája i. m. 128.

¹¹ *Mikešy Sándor*: Ismeretlen keresztnévek. Magyar Nyelvőr 97. (1973) 229–241., itt 233–234.

¹² *Péter Katalin*: Az asszony neve: arisztokrata névhasználat a 16–17. századi Magyarországon. Történelmi Szemle 52. (2010) 151–187.

¹³ *Glück László*: Az öt máramarosi város lakosságának elnemesedése a 17. században. Urbs – Magyar Várostörténeti Évkönyv 3. (2008) 95–110., itt 98.

¹⁴ *Gindely A. – Acsády I.*: Bethlen Gábor i. m. 242–243.; *Lukinich Imre*: Az iktári Bethlen fiúk külföldi iskoláztatása. In: Nagyenyedi album. Szerk. Lukinich Imre. Budapest 1926. 79–100.; *Monok István*: Adalékok iktári Bethlen Péter peregrinációja történetéhez. I. Idősb Bethlen István levelei 1625–1628. Ráday Gyűjtemény Évkönyve VI. (1990) 193–205.

tartott ifjabb Bethlen István 1627-ben nősült, Széchy Máriát vette feleségül, ám 1632 decemberében váratlanul elhunyt.¹⁵ Bethlen Péter házassága Illésházy Katalinnal gyermektelen maradt, és maga Péter is meghalt fiatalon 1646-ban.¹⁶ A három lányból a legidősebb Katalin már 1624-ben házasságot kötött Zólyomi Dáviddal, és elkerült otthonról. Három gyermekük közül Zsófia 1635 után bekövetkezett halálát követően Miklós és Krisztina tarthattak számot a bethleni örökségre.¹⁷ A középső lány, Bethlen Anna rátóti Gyulaffy Sámuelnek nyújtotta a kezét, aki Doboka, valamint Közép-Szolnok vármegyék főispánjaként és kővári kapitányként a Bethlen család hűséges hívének számított.¹⁸ A házaspárnak 1636-ban vagy 1637-ben született Mária nevű leánya,¹⁹ de a családfő nem sokáig élvezhette családja gyarapodását, mert 1637. július 1-jén elhunyt.²⁰ Bethlen Anna később rozsályi Kun Istvánnal lépett új frigyre.²¹ Bethlen Druzsiannát a mostohafivérével, Rhédey Ferencsel házassította össze a család 1634-ben. Az ilyesfajta mostohagyerek-édesgyerek házasságok elég gyakoriak voltak a vagyon egyben tartása érdekében. A házaspár László nevű fia 1636-ban jött világra.²² Az említett adatokat az alábbi táblázatban foglaltam össze (1. táblázat):

¹⁵ Széchy Mária temetési meghívója a kassai városi tanácsnak, Ecsed vára, 1633. február 20.: *Hanák B. – Szabó A.: Keresztvíztől a sírkeresztig* i. m. 2. 797–802.; Bethlen István temetési meghívója Batthyány Ádámnak, Ecsed, 1646. október 1. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [továbbiakban MNL OL] Batthyány hercegi család levéltára P 1314 Nr. 6702.

¹⁶ Szalárdi János Siralmas magyar krónikája i. m. 283–284. Illésházy Gáspár meghívó levele Lócse városának lánya és Bethlen Péter 1633. február 6-án tartandó menyegzőjére. *Hajnóczy R. József: Lócse szabad királyi város levéltárának tartalomjegyzéke. Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyve* 9. (1896–1901) 131.; Az esküvő elmaradt ifjabb Bethlen István halála miatt és 1633. szeptember 4-én Trencsén várban tartották meg: *Hanák B. – Szabó A.: Keresztvíztől a sírkeresztig* i. m. 2. 790–796.

¹⁷ Zólyomi Dávid és Bethlen Kata lakodalma, Gyulafehérvár, 1624. november 19. Bethlen István meghívója a kassai városi tanácsnak, 1624. október 4. *Hanák B. – Szabó A.: Keresztvíztől a sírkeresztig* i. m. 1. 677–681.

¹⁸ *Trócsányi Zsolt: Erdély központi kormányzata 1540–1690.* Budapest 1980. 27.

¹⁹ Gyulaffy Mária születési időpontja nem tisztázott, vagy 1636. vagy 1637. november 24-én született. *Hanák B. – Szabó A.: Keresztvíztől a sírkeresztig* i. m. 2. 977.

²⁰ *Hanák B. – Szabó A.: Keresztvíztől a sírkeresztig* i. m. 1. 425.

²¹ *Szilágyi Sándor: Jelentés a maros-németi levéltárról. Századok* 21. (1887) 50–71., itt 69.; *Hanák B. – Szabó A.: Keresztvíztől a sírkeresztig* i. m. 1. 455–456.

²² Szalárdi János Siralmas magyar krónikája i. m. 128.

Gyermek	Ifjabb Bethlen István (1605–1632. dec. 23.)	Bethlen Péter (1609–1646. aug. 3.)	Bethlen Katalin (1611 k.–1651 után)	Bethlen Anna (1616 k.–1651. aug. 8.)	Bethlen Druzianna (1618–1670. jan. 18.)
Házastárs Házasságkötés időpontja	Széchy Mária Jolsva, 1627. máj. 30.	Illésházy Katalin Trencsén, 1633. szept. 4.	Zólyomi Dávid Gyulafehérvár, 1624. nov. 19.	1. Gyulaffy Sámuel Gyulafehérvár, 1630. jún. 24. 2. rozsályi Kun István	Rhédey Ferenc Ecsed, 1634. jún. 27.
Unokák	Bethlen Krisztina (1628–1631)		Zólyomi Zsófia (?–1635) Zólyomi Krisztina (?–1657 előtt) Zólyomi Miklós (1629 k.–1685 k.)	Gyulaffy Mária (1636/1637–1659)	Rhédey László (1636–1663)

1. táblázat: Idősebb Bethlen István és Csáky Krisztina gyermekei és unokái

Bethlen István 1634-ben másodszor is megözvegyült,²³ addigra már minden gyermeke kirepült a házból, s Szalárdi megfogalmazásában Ecseden és Huszton „magános csendes életet él vala”.²⁴ Amikor 1646. augusztus 27-én tollba mondta a végrendeletét, ugyan még élt Péter fia, de nem sokkal később, októberben elhunyt, s a gróf végakarata ennek megfelelően megváltozott.²⁵ Három lányára, vejeire és unokáira hagyta a vagyonát azzal a megjegyzéssel, hogy „ha melyik leányomnak magva szakadna, egyikről az másikra szálljon jószágom”.²⁶ A táblázatban a fő vagyónrészek elosztását mutatom be (2. táblázat).

²³ Bethlen István temetési meghívója Melith Péternek, Ecsed, 1634. október 30. *Hanák B. – Szabó A.: Keresztvíztől a sírkeresztig* i. m. 1. 679.; Bethlen István temetési meghívója Csáky Lászlónak, Ecsed vára, 1634. október 27. MNL OL P 1314 Nr. 6703.

²⁴ Szalárdi János Sirmalmas magyar krónikája i. m. 125.

²⁵ Bethlen István végrendelete, Huszt, 1646. augusztus 27. *Radvánszky Béla: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században*. III. kötet. Budapest 1879. 277–304.

²⁶ Bethlen István végrendelete, Huszt, 1646. augusztus 27. *Radvánszky B.: Magyar családélet* i. m. III. 288.

	Bethlen Katalin (férje: Zólyomi Dávid)	Bethlen Anna (férje: Gyulaffy Sámuel, majd Kun István)	Bethlen Druzianna (férje: Rhédey Ferenc)
Birtokok	<ul style="list-style-type: none"> - Hunyad vára és uradalma - palotai udvarház a hozzátartozó jószágokkal - váradi ház szőlőkkel 	<ul style="list-style-type: none"> - Illye vára és uradalma - krakkói udvarház a hozzátartozókkal - majtényi udvarház a porciókkal 	<ul style="list-style-type: none"> - Huszt vára és uradalma (de a huszti sóakna jövedelme évente kétfelé oszljon Anna és Druzianna között) - küüllővári udvarház a hozzátartozókkal - szigeti udvarház a porciókkal
Ezüstmű	<ul style="list-style-type: none"> - 24 tál - hat egybejáró aranyos habos serleg - 12 egybejáró szegletes aranyos szélű csésze - 12 aranyos kanál - 12 aranyos villa - egy aranyos sótartó - egy öreg aranyos medence és korsó 	<ul style="list-style-type: none"> - 18 ezüstitál - 11 szegletes csésze - egy fehér aranyos medence korsóval - hat aranyos habos aranyos serleg - egy aranyos lábas fedeles kupa 	<ul style="list-style-type: none"> - 18 ezüstitál - egy öreg lábas fedeles aranyos kupa
Háziöltözet	<ul style="list-style-type: none"> - házba való hét velencei zöld virágos selyem kárpit - öt selymes díványszőnyeg - ecsedi flandriai kárpitok harmada 	<ul style="list-style-type: none"> - házba való hét kék oszlopos - velencei virágos selymes kárpit - ecsedi flandriai kárpitok harmada - három veres díványszőnyeg - három fehér skarlát szőnyeg 	<ul style="list-style-type: none"> - ecsedi flandriai kárpitok harmada - huszti háziöltözékek - küüllővári háziöltözékek
Egyéb	<ul style="list-style-type: none"> - zafíron metszett pecsétnyomó - címeres aranygyűrű 		
Készpénz	<ul style="list-style-type: none"> - 2000 arany - egy tízes arany 	<ul style="list-style-type: none"> - 2000 arany - egy tízes arany (ezt Rhédey Ferencre bízta, csakis Gyulaffy Mária kiházásítására használható) 	<ul style="list-style-type: none"> - 2000 arany
Unokáknak	<p>Zólyomi Miklósnak</p> <ul style="list-style-type: none"> - birtok - lószerszámok - fegyverek - pénz stb. <p>Zólyomi Krisztinának</p> <ul style="list-style-type: none"> - birtok - pénz stb. 	<p>Gyulaffy Máriának</p> <ul style="list-style-type: none"> - királyszín bársony könyökgig nyusztal bélelt mente - egy aranyos sótartó 	<p>Rhédey Lászlónak</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bethlen Gábor aranykardja

2. táblázat: Bethlen István vagyonának megoszlása három lánya között

Bethlen István megfontoltan rendelkezett vagyona két ékkövéreől, Hunyadról és Husztról: előbbit Katának, utóbbit Druziannának adta azzal a megkötéssel, hogy az uradalommal járó máramarosi sóbányajövedelmekből²⁷ fele arányban Annát és Katát is részesítenie kell. Druziannának jutott még két udvarház, arany- és ezüstművek, textíliák. Míg a fiúunokáknak – Zólyomi Miklósnak és Rhédey Lászlónak – értékes fegyvereket és lószerszámokat is hagyott a nagyúr, addig Gyulaffy Máriára egy nyusztal bélelt mente és egy aranyos sőtartó maradt. Bethlen István 1648. január 10-én halt meg Ecsed várában, 1648. március 29-én a gyulafehérvári székesegyházban Bethlen Gábor mellett nyert végső nyugalmat.²⁸ Ecsed vára visszaszállt a kincstárra.

Bethlen Druzianna házassága és családja

A Bethlen családban Druziannát házasították ki utolsóként. A 16 éves lány a mostohaapjához, Rhédey Ferenchez (1613–1667) ment feleségül, akit öt éves kora óta ismert.²⁹ Az oklevelekben a 13. századtól adatolható kisérei Rhédey család a 16. században még a Magyar Királyságban, Heves és Nógrád vármegyékben volt birtokos. Erdélyben a katonai-hadvezéri karriert befutó idősebb Rhédey Ferenc (1560–1621) előbb Bocskai István, majd Rákóczi Zsigmond fejedelem szolgálatában tűnt fel, aki 1607-ben a Bihar vármegyei szentjohbi uradalommal jutalmazta, majd a vármegye főispánjának és Várad kapitányának is kinevezte.³⁰ Ettől kezdve a család tevékenysége Erdélyre tevődött át. Rhédey később Bethlen Gábornak is hűséget esküdött, tőle 1617-ben a zsákai uradalmat és Zilah városát

²⁷ A főispánsághoz járó máramarosi sókamaráról bővebben: *Laczlavik György*: Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdete. Levéltári Közlemények 75. (2004) 3–43., itt 27–28.

²⁸ Szalárdi János Siralmas magyar krónikája i. m. 285.; Rhédey Ferenc temetési meghívó levele a kassai városi tanácsnak, Ecsed vára, 1648. január 28. *Hanák B. – Szabó A.*: Keresztvíztől a sírkeresztig i. m. 2. 894–895.

²⁹ Rhédey Ferencről nincs életrajzi feldolgozás, rövid áttekintés: *Horn Ildikó*: Rhédey Ferenc. In: Magyar Művelődéstörténeti Lexikon. Szerk. Kőszeghy Péter. Budapest 2010. X. kötet 101–102.

³⁰ *Komáromy András*: A kis-rhédei gróf Rhédey család levéltára a M. N. Múz. könyvtárban. Magyar Könyvszemle 8. (1883) 30–60., itt 42.; *Komáromy András*: A kisérei gróf Rhédey családról. Turul 1. (1883). 119–137., itt 130.; *Papp Klára*: A respublica és az ecclesia szolgálatában. A Rhédeyek szerepe a fejedelemség megmaradásáért folytatott küzdelemben. Korunk 33. (2022) 70–79.

kapta meg.³¹ 1621-ben hunyt el, Szentjobbon temették el, vörösmárvány sírköve ma a váradi Rhédey-kápolnában látható.³²

Szentjobb egyébként a család központjává vált, itt tartották a családi ünnepeket és itt alakították ki a családi temetkezőhelyet. Az egykori bencés, majd pálos monostor immár protestánsok kezében lévő leromlott állapotú templomát idősebb Rhédey Ferenc, illetve fia helyreállíttatta, és a várban is jelentős átalakításokat végeztek alatta.³³ Erdélyben való megállapodását a házassága is egyértelműsítette: Rhédey 1608 körül vette feleségül Károlyi Katalint, ezzel Bethlen Gáborral került sógorságba. Egy gyermekük maradt életben, az 1613-ban született ifjabb Ferenc. Az 1621-ben megözvegyült Károlyi Katalin két évvel később Bethlen Istvánhoz ment nőül, aki feltehetőleg a nyolcéves Rhédey Ferenc gyámja is lett, hiszen a nevében intézkedett, 1625-ben például ő adott engedélyt arra, hogy szabad hajdúk telepedhessenek le a fiú zsákai uradalmában.³⁴ Bethlen Gábor is figyelmet fordított ifjú rokonára, 1626-ban Komádit és Petlendet adományozta neki.³⁵ A gyermek Ferencről keveset lehet tudni, Szalárdi János is csupán akkor említi, amikor beházasodott a fejedelmi családba:

„minekutána schólabéli tanulásának idejét eltöltötte és a fejedelem udvarában is bizonyos idők alatt magát ifjúi állapotjában gyakorlotta volna, kisebbik leányát, Bethlen Drusiánát ugyan neki házasította vala.”³⁶

A menyegzőt 1634 nyarán előbb az ecsedi várban, majd Szentjobbon tartották.³⁷ A fiatal házaspár Szentjobbon rendezkedett be, életükbe levélváltásuknak

³¹ *Komáromy A.*: A kistrédei gróf i. m. 131.; pályafutásához: *Komáromy András*: Rhédey Ferenc váradi kapitány. *Hadtörténelmi Közlemények* 7. (1894) 8–19., 170–190., 322–346., 424–468.; *Rácz Viktor*: „Ha Várad nem léssen, Szent Jób és a többi sem léssen” – Rhédey Ferenc váradi főkapitány pályafutása. In: „Várad mint oltalmaztatik” *Küzdelmek Váradért a kora újkorban*. Szerk. Oborni Teréz. Nagyvárad 2019. (Tanulmányok Biharország történetéről 7.) 81–117., itt 86–88.

³² *Mikó Árpád*: Rhédey Ferenc síremléke. In: *Várad i kőtüredékek. Szobortüredékek, építészeti faragványok, síremlékek az egykori Biharvármegyei és Nagyvárad i Múzeum gyűjteményéből*. Szerk. Kerny Terézia. Budapest 1989. 260–263.

³³ *Mikó Árpád*: A szentjobbi monostor és a vár történetéhez. In: *Várad i kőtüredékek i. m.* 251–259., itt 253.

³⁴ Bethlen István telepítő levele a bócsi hajdúknak, Piskolti kastély, 1625. szeptember 17. *Seres István*: Iktári Bethlen István és Rhédey Ferenc ismeretlen hajdútelepítő oklevelei. *Hadtörténelmi Közlemények* 117. (2004) 1234–1241., itt 1234. és 1238.

³⁵ *Komáromy A.*: A kis-rhédei gróf i. m. 46.

³⁶ Szalárdi János *Siralmas magyar krónikája i. m.* 136.

³⁷ Bethlen István esküvői meghívója keresdi Bethlen Ferencnek, Ecsed, 1634. május 23. Keresdi Bethlen Ferenc levelezése. Közli Lukinich Imre. *Magyar Történelmi Tár* 4. sorozat 8. (1907) 238.; Rhédey Ferenc esküvői meghívója a kassai városi tanácsnak, Szentjobb, 1634. május 26. *Hanák B.* – *Szabó A.*: Keresztvíztől a sírkeresztig i. m. 2. 815–816.; ugyanilyen tartalmú meghívó: Rhédey Ferenc Batthyány Ádámnak, Szentjobb, 1634. május 23. MNL OL P 1314 Nr. 39632.

töredékesen megmaradt része enged bepillantást.³⁸ Így például abba is, hogy a jegyesség idején Rhédey milyen szerelmes szavakkal, szinte irodalmi ihletettséggel udvarolt mátkájának, nehezen és türelmetlenül viselve a köztük lévő távolságot.

A házasságkötés után fél évvel később elhunyt Károlyi Katalin, ekkor Bethlen István és veje együtt intézkedtek a szentjobbi templomban való eltemetéséről:

„az én szerelmes házastársam is az nemzetes és Nagyságos Károlyi Kata Asszony ez jelenvaló hónap 19. napján estve nyolc órakor nagy dicsiretes, kegyes és istenes életét le vetkezte. Kinek utolsó keresztyéni szokás szerént való böcsületes eltakarítása lévén hátra, arra rendeltem fiammal, Rhédei Ferencsel együtt az jövő Karácsony havának hetedik napját, hogy az Isten azt engedvén érnünk, Szentjobbon az magától emlékeztesen építettett templomban azon az napon az földi nyugodalmának megadjuk.”³⁹

Rhédey Ferenc meghúzódott nagy tekintélyű apósa árnyékában, ugyanakkor támogatta I. Rákóczi György fejedelem politikáját. Megbízhatóságát és hűségét nagyra becsülték a Rákócziak, de a Bethlen család tagjaként könyvelték el, és Bethlen István 1648 januárjában bekövetkezett haláláig inkább mellőzték.⁴⁰ 1645-ben részt vett I. Rákóczi György magyarországi hadjáratában. 1647-től a fejedelmi tanács tagja és Kükküllő vármegye főispánja lett,⁴¹ majd 1648 nyarán nyerte el a máramarosi örökös főispánságot.⁴² A későbbiekben inkább közvetítői-diplomáciai szerepe domborodik ki, például Rákóczi Zsigmond Pfalzi Henriettával történt házassága előkészítésében, amikor annak a 85 fős küldöttségnek volt a vezetője, amely 1651 májusában Brandenburgban, az Odera-parti Crossenben tető alá hozta a házassági szerződést a pfalzi és az erdélyi fél között. Az ottani szimbolikus menyegzőn Rhédey Ferenc képviselte a vőlegényt, majd Patakra kísérte Pfalzi Henriettát.⁴³ Szalárdi az ő sikeres tevékenységét emelte ki a krónikájában:

³⁸ Az összesen 15 levélből 14 Rhédey Ferencről, egy Bethlen Druzsiannától származik. A tanulmány végén mindet közreadom. A levelekre Szabó András Péter hívta fel a figyelmet, ezúton köszönöm neki.

³⁹ Több meghívólevél is fennmaradt: Bethlen István Szalánczi Istvánnak, Ecsed, 1634. október 30. Közli Köblös Zoltán. Genealogiai Füzetek 1904. 76.; Bethlen István Csáky Lászlónak, Ecsed vára, 1634. október 27. MNL OL P 1314 Nr. 6703.

⁴⁰ *Trócsányi Zs.*: Erdély központi i. m. 42.

⁴¹ Rákóczi György Bethlen Ferencnek, Szatmár, 1647. november 16. Keresdi Bethlen Ferenc levelezése. 2. közlemény. Közli Lukinich Imre. Magyar Történelmi Tár 4. sorozat 8. (1907) 355–378., itt 357–358.; *Hanák B. – Szabó A.*: Keresztvíztől a sírkeresztig i. m. 2. 816.

⁴² *Komáromy A.*: A kis-rhédei gróf i. m. 49.

⁴³ *Kármán Gábor*: Rákóczi Zsigmond két esküvője. In: Mindennapi választások: Tanulmányok Péter Katalin köszöntésére. Szerk. Erdélyi Gabriella – Tusor Péter Budapest 2007. (CD kiadás) 291–311., itt 296–297.; *Hanák B. – Szabó A.*: Keresztvíztől a sírkeresztig i. m. 2. 907–911.

„az erdélyi urak közül a becsületes, méltóságos, jámbor gróf úr, Rhédei Ferenc küldetvén érte, nagy fáradságok, költségek után die 27-ma junii anni 1651-mi érkeztek vala Patakra vele és szolgáltattott vala nagy solennitással való pompás lakodalmat.”⁴⁴

Henrietta váratlan halálakor, három hónappal később,⁴⁵ többek között a Rhédey házaspár vigasztalta Rákóczi Zsigmondot. Nem sokkal később II. Rákóczi György Bihar vármegye főispánjává tette Rhédey Ferencet.⁴⁶ 1660-ban Lorántffy Zsuzsanna elhunytakor ugyancsak rá támaszkodott a fejedelem: „Ecsed felé menjen, egyébként is miben kívántatik nyavalyás feleségemet, mint ki velünk, kegyelmednek s házának jót kíván, segítse.”⁴⁷ II. Rákóczi György arra is rábírta a hűséges Rhédeyt, hogy a tragikus lengyelországi hadjáratát követő lemondásakor 1657. november 2-án ő vegye át a fejedelmi tisztséget. Ugyancsak Rákóczi nyomására 1658 januárjában leköszönt, és kerülte a politikai szerepvállalást, Husztra visszahúzódva élt a feleségével.⁴⁸ II. Rákóczi György halálakor, 1661 áprilisában Báthory Zsófia fejedelemasszony őt bízta meg a temetés körüli szervezési feladatokkal:

„Ez üdő közben a méltóságos Báthori Zsófia fejedelemasszony, szegény II. Rákóczi György fejedelem testének tisztességes takaríttatására ad diem 24. Április az erdélyi méltóságos fejedelmet, aki követül ifjabb Rhédei Ferencet küldötte vala és magyarországi s erdélyi főrendeket is s vármegyéket is öszvehívatván...”⁴⁹

1659-ben magyar grófi címet nyert I. Lipót uralkodótól feleségével és fiával, Rhédey Lászlóval együtt.⁵⁰

Rhédey Ferenc levelei alapján a házaspár kapcsolata szeretetteljes és bizalmas volt. A levelezés érdekes vonása a férj ügyeskedő, néha túlzottan aggodalmaskodó magatartása a fejedelmi udvart, különösen Bethlen Druzsiana és a fejedelemasszony, Lorántffy Zsuzsanna viszonyát illetően. 1635-ben részletesen elmagyarázta feleségének, hogy mikor menjen be az udvarba, milyen ruhát és haját viseljen, hogyan viselkedjen. Később is mindig arra kérte Druzsianát, hogy tegyen a fejedelemasszony kedvére, forgolódjon körülötte, s

⁴⁴ Szalárdi János *Siralmas magyar krónikája* i. m. 310.

⁴⁵ *Hanák B. – Szabó A.: Keresztvíztől a sírkeresztig* i. m. 2. 910.

⁴⁶ Szalárdi János *Siralmas magyar krónikája* i. m. 311. és 314.

⁴⁷ II. Rákóczi György Rhédey Ferenchez, Szászváros, 1660. április 24. II. Rákóczi György levelei Rhédey Ferenchez. Közli Szilágyi Sándor. *Magyar Történelmi Tár* 15. (1892) 96–126., itt 125.

⁴⁸ *B. Szabó János: Erdély „bukása”. A lengyelországi hadjárat és következményei: hatalmi válság a fejedelemségben (1657–1658).* *Korunk* 33. (2022) 80–89., itt 84–85.

⁴⁹ Szalárdi János *Siralmas magyar krónikája* i. m. 648.

⁵⁰ *Komáromy A.: A kisédei gróf i. m. 131–137.; Hanák B. – Szabó A.: Keresztvíztől a sírkeresztig* i. m. 2. 816–817.

ha Lorántffy Zsuzsanna a környéken járt, illendő volt megjelenni az udvarában és Gyulafehérvár-Patak-Munkács között tett utazásai során legalább két szálláshelyre elkísérni. A fejedelmi pár minden kívánsága parancs volt a számukra, erre egy olyan eset mutatott rá, amely váratlanul érte Rhédeyékét. 1645-ben elhunyt Rhédey Ferenc egy rokona, Erős Sándor, aki után három árva maradt. A fiút I. Rákóczi György vette az udvarába, az idősebbik, 13 éves lányt Rhédeyekre bízta, akik kénytelen-kelletlen vállalták a rájuk erőltetett feladatot. Rhédey levelei megrázóan ábrázolják azt is, hogy az Erős lányokat szinte ki kellett menekíteni mostohanagyapjuk, Bornemisza János kezeiből, aki közismert volt a korban a nők elleni erőszaktevéseiről.⁵¹ Egy másik esetben is az udvarbeli veszélyek óvatos kerülgetése figyelhető meg. Lorántffy Zsuzsanna húga, Alia Sámuelné Kata, 1645-ben azzal okozott felháborodást, hogy megözvegyülése után fejedelmi beleegyezés nélkül újraházasodott Apafi Istvánnal, és ezért a lányát és vagyonát is elvették tőle.⁵² Rhédey Ferenc szinte a szájába rágta feleségének, hogy hogyan kerülje a kényes témát, ha a fejedelemszöveg a véleményét kéri.

Bethlen Druziannának és Rhédey Ferencnek 1636. január 11-én született László fiuk, akinek neveltetéséről csak keveset tudni.⁵³ Mivel szüleinek egyetlen gyermeke volt, különlegesen vigyázhattak rá. Az utána megmaradt naplók, levelek, feljegyzések azt bizonyítják, hogy alapos tanulmányokban részesült és tépelődő-gondolkodó alkattá vált.⁵⁴ Már kisgyermek korában köszvény kínozta, s bortal kellett járnia.⁵⁵ Apja legszívesebb a Magyar Királyságba küldte volna udvari iskolába, legalábbis erről így írt Batthyány Ádámnak 1655-ben: „régóta fogván volt szándékom arra, hogy fiamat az kegyelmed szolgálatjára felbocsássam, mint az kegyelmed becsületes szolgálóinak Fejérváratt megmondottam vala”, de ezt különféle akadályok miatt eddig nem tehettem, most viszont „az magyarországi gyűlésre, az kegyelmes urunktól önnagyságától licentiája lévén, felbocsátottam”.⁵⁶ A 19 éves fiatalember 1655-ben tehát a Pozsonyban összehívott országgyűlésre utazott, ahol naplója szerint nemcsak Batthyány Ádámmal, hanem a magyar politikai elit képviselővel, a nádor Wesselényi Ferencsel, az érsek Liptay Györggyel,

⁵¹ Hanák B. – Szabó A.: Keresztvíztől a sírkeresztig i. m. 1. 753.

⁵² II. Rákóczi György levelei Lorántffy Zsuzsannának, Gyulafehérvár, 1645. május 24., 29., július 21. A két Rákóczi György fejedelelem családi levelezése. Kiad. Szilágyi Sándor. Budapest 1875. 318–319., 322–323., 342.

⁵³ Gróf Rhédei László naplója. Közli Vass József. Magyar Történelmi Tár 1. (1855) 213–234., itt 214.

⁵⁴ Rédei László történelmi maradványai 1658–1663. Közli Nagy Iván. Magyar Történelmi Tár 3. (1871).

⁵⁵ Rhédey Ferenc Bethlen Ferencnek, Huszt, 1645. március 31. Keresdi Bethlen Ferencz levelezése. 1. közlemény. i. m. 250.

⁵⁶ Batthyány Ádámnak, Szentjobb, 1655. március 22. MNL OL P 1314 Nr. 39637.

Nádasdy Ferencsel, Zrínyi Miklóssal is találkozott, április 25-én pedig a magyar király, III. Ferdinánd fogadta őt, sőt négy nappal később a köpcsényi császári vadászaton is részt vehetett.⁵⁷ Május elején pár napra Bécsbe ment, s alaposan körbejárta a várost, a Hofburg mellett reformátusként 19 katolikus templomot is megtekintett, és azt is feljegyezte, hogy ezekben összesen 161 oltárt látott.⁵⁸

László nem váltotta valóra édesapja terveit, és nem maradt Batthyány Ádámnál, hanem már május végén hazatért. Ebben leginkább házassági szándéka motiválhatta, már 1653-ban eljegyezte Szunyogh Zsuzsannát Árva várában, akit 1655. július 27-én Szentjaboron feleségül is vett.⁵⁹ Zsuzsanna a Magyar Királyságból jött, édesapja, Szunyogh János a család kevésbé jelentős sziléziai ágából származott, édesanyja Thurzó György nádor Anna nevű lánya volt.⁶⁰ A fiatal házaspár Szentjaboron élt, az uradalmat 1658-ban Rhédey Ferenc feleségével egyetértésben át is ruházta a fiára.⁶¹ László részt vett II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratában 1657-ben, 136 főnyi seregéből és kíséreiből szinte mindenki odaveszett, ahogy feljegyezte, „csak magam huszad magammal szadlaltam ki”.⁶²

A tehetséges és ambiciózus Lászlót a rövid ideig uralkodó Barcsay Ákos fejedelem több pozícióval is megkínálta: 1659-ben a fejedelmi tanácsba került be, majd erdélyi generálisi címmel és váradi kapitánysággal is kecségtették, de utóbbit erődöt időközben elfoglalták a törökök.⁶³ 1660 májusában háromszéki főkapitánynak nevezték ki, beiktatására novemberben a háromszéki aldobolyi réten került sor a nemesek és vitézlő rendek részvételével. Személyében ezzel egy nem székely főnemes került egy fontos székely pozícióba.⁶⁴ Várad 1660 nyarán történő oszmán ostroma idején menekítenie kellett a szentjabori várából az értékeket, ott lévő emberét arra utasította, hogy „mind az én házaiban, s mind a boltokban, toronyházban, holmi ládák, könyvek, portékák vannak, semmit el

⁵⁷ Gróf Rhédei László naplója i. m. 226–227.

⁵⁸ Rédei László történeti maradványai. Útjegyzetek. i. m. 7–9.

⁵⁹ Gróf Rhédei László naplója i. m. 222.; Szalárdi János Siralmas magyar krónikája i. m. 343.

⁶⁰ *Csizi István*: A Jeszenicei és Budetini Szunyogh család és címváltozatai a 16–18. században. Első közlemény. Turul 77. (2003) 65–79., itt 72.

⁶¹ Rhédey Ferenc rendelkezése, Huszt, 1658. október 26. Rédei László történeti maradványai i. m. 64–65.

⁶² Rédei László történeti maradványai. i. m. 12–13.

⁶³ Gróf Rhédei László naplója i. m. 222–223.

⁶⁴ Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. Kiad., jegyzetekkel ellátta Balogh Judit. Barót 2023. 111.; *Balogh Judit*: A református székely elit Apafi Mihály korában. In: Reformáció Közép-Európában II. Szerk. Annamária Kónyová, Péter Kónya. Presov 2018. 55–71., itt 64.

ne hagyjon kegyelmetek, hanem mindent elhozzon, lám vagyon elég ökor szekér s elhozhatja mind”.⁶⁵

Rhédey László jól számolt, mert a török hadak nem kímélték a szentjobbi uradalmat sem, a várat 1661 februárjában bevették, ő pedig tehetetlenül figyelte a vesztét. Feleségével együtt a szüleihez költözött Husztra, a következő hónapokban és években onnan keltezte a leveleit.

Bethlen Druzsianna és a Thökölyek

A Rhédey házaspár életében az 1650-as évek végétől egyre intenzívebben jelent meg a Thököly rokonság. Bethlen István unokája, Gyulaffy Mária, 1651-ben a Magyar Királyságban nagybirtokos Thököly Istvánhoz ment férjhez. Ekkor édesanyja testvérei közül már csak két nagynénje, Bethlen Katalin és Druzsianna voltak életben. A fiatalasszony és férje az erdélyi birtokok miatt is kapcsolatban álltak a rokonsággal, és igyekeztek jó viszonyt kialakítani a zűrzavaros időszakok éppen aktuális fejedelmével is. Thököly István családja érdekei védelméről így vélekedett a magyar kancellárnak, Szelepcsényi Györgynek:

„Nem tudom, micsoda gonoszság lehet abban, hogy én az fejedelemmel jól vagyok, kiváltképpen az ki tudja, hogy én nekem feleségem után több jószágom lévén oda bé, hogysesm itten, ha nem akarnám is, kintelen volnék ő ngának kedvét keresnem, s elég kárommal vagyon, hogy az mostani útban felzendült állapotokra nézve mostanában is bé nem mehettem. Amaz gonosz nyughatlan Barcsainé Cseh várának nagyobb részét elfoglalta, Illye nevű váram is Lippához igen közel, és teljességgel torkában az pogányságnak, igen kevés lévén praesidium benne, már az jószágát nagyobb részént elrablotta, ha azonban ez várat is meg tanálná venni. Erdélynek constitutiója szerint elveszne érette minden oda bé való jószágom...”⁶⁶

A Thököly házaspárnak négy gyermeke élte meg a felnőttkort, Katalin, Mária, Imre és Éva, akik édesanyjuk után igényt tarthattak az erdélyi Bethlen–Gyulaffy-örökségre. Amikor 1659-ben Gyulaffy Mária betegségben 22 évesen elhunyt, a gyászoló Thököly határozottan jelezte mind a Magyar Királyságban, mind a fejedelemségben, hogy a magáénak, jobban mondva gyermekeiének tartja

⁶⁵ Rhédey László szolgáltnak, 1660. augusztus 5. Rédei László történeti maradványai i. m. 95.

⁶⁶ Thököly István Szelepcsényi Györgynek, Késmárk, 1658. augusztus 1. Thököly István levelező könyve 1657–1666. Kiad. Szilágyi Sándor. Történelmi Tár 19. (1896) 193–366., itt 233.

az erdélyi birtokokat. S bár korábban az ottani ügyes-bajos dolgok intézését a feleségére hagyta, ezeket most ő vette kézbe:

„az oda bé való szokás szerint üdvözült feleségem szokott vala constituálni plenipotentariusokat és procátorokat, de már az expiálván, ezután magamnak kelletvén azt cselekednem, s egyébbiránt is oda bé való jószágocskáimnak megtartásokra provideálnom...”⁶⁷

Thököly István rendszeresen levelezett a Rhédeyekkel, a követek szorgalmasan hozták-vitték a híreket a Thököly-rezidenciák, Késmárk és Árva vára, valamint Huszt között. Rhédey László többek között Thökölynek is elkeseregte szentjobbi birtokának a törökök általi elfoglalását.⁶⁸ De nemcsak emiatt fájt a feje, hanem betegeskedő felesége, Szunyogh Zsuzsanna miatt is, és azt kérte „édes sógor urától”, hogy Késmárk neves orvosához, Paterzon doktorhoz ajánlja be őket.⁶⁹ Az asszony azonban út közben 1661. június 18-án elhunyt Eperjesen, és maga Rhédey László is súlyosan megbetegedett.⁷⁰ A református Szunyogh Zsuzsanna eltemetése az evangélikus Eperjesen nehézségekbe ütközött, a férjnek így ebben az ügyben is Thökölyhez kellett fordulnia:

„mig temetésnek napja felöl atyám urammal, asszonyanyámmal beszélek. Nagy szívem fájdalmára vagyom, hogy énekszó, és praedicatio nélkül kell ezt cselekednem; de én itt peregrinus ember lévén, nem nyerhetem meg a várostól, hogy vallásomon való praedicatorokat, és deákokat hivassak, magok magokét offerálták, de azt én nem cselekedhetem.”⁷¹

Thököly természetesen segített a rokonának.⁷² Rhédey László Sárospatak mellett a rendeződésre várakozva írt a szüleinek is, s szomorúan értesül arról, hogy ők sincsenek jól.⁷³ Mindez azt is jelentette, hogy Bethlen Druzsianának nem utaztak el a menyük temetésére Eperjesre.

⁶⁷ Thököly István Wesselényi Ferencnek, Késmárk, 1660. október 23. Thököly István levelező könyve i. m. 253.

⁶⁸ Rhédey László Thököly Istvánnak, Huszt, 1661. március 11. Rédei László történeti maradványai i. m. 145.; Szentjobbot 1661. február 21-én foglalták el a törökök, *Tóth Hajnalka: Vasvár előtt. Habsburg-oszmán megegyezési kísérlet Temesváron 1663-ban. Aetas 35. (2020) 46–60., itt 59.*

⁶⁹ Rhédey László Thököly Istvánnak, Huszt, 1661. március 11. Rédei László történeti maradványai i. m. 145.

⁷⁰ Rhédey László Thököly Istvánnak (és másoknak), Eperjes, 1661. június 18. és Eperjes, 1661. június 26. Rédei László történeti maradványai i. m. 162. és 167.

⁷¹ Rhédey László Homonnai úrnak, Eperjes, 1661. június 18. Rédei László történeti maradványai i. m. 166.

⁷² Rhédey László Thököly Istvánnak, Huszt, 1661. július 12. és július 22. Rédei László történeti maradványai i. m. 168–171.

⁷³ Rhédey László Rhédey Ferencnek és Bethlen Druzsianának, 1661. augusztus 18. Rédei László történeti maradványai i. m. 178–179.

A Rhédeyek egyre szorosabbá váló magyar királyságbeli kapcsolatait Erdélyben árgus szemmel figyelték. A család kezében lévő Huszt vára és sójővedelme kulcsfontosságú volt a fejedelemség védelmi rendszerében. Ennek következményeként Kemény János fejedelem hűségesküt kívánt a családtól, külön utasítva erre magát Bethlen Druziannát is. Mindezt Rhédey László némi megütközéssel vette tudomásul, ugyanakkor készségesen továbbította Thököly István leveleit Keménynek, hogy elhárítsa gyanakvását.⁷⁴

Rhédey László egyébként hamarosan újránősült, Barcsay Ákos özvegyét, Bánffy Ágnest vette feleségül 1662. március 29-én.⁷⁵ A fiatalember azonban egyre többet betegeskedett, s 1663. április 26-án – miközben Thökölyék Késmárkról küldenek orvost és gyógyszereket⁷⁶ – váratlanul meghalt. Thököly, aki a hírt május 7-én vette egy Husztról érkező szolgától,⁷⁷ így írt róla Wesselényi Ferenc nádornak:

„Tegnap csak nem kevés nehézséget okozott érkezik Rédey Ferencz uram szolgája Husztról. Nyavalyás sógor Rédey László uram még 26. April is múlt ki ez világból édes szüleinek ily elfeledhetetlen nagy keserűségekkel, egyetlen egy gyermekek lévén”.⁷⁸

A gyászoló anyát a korábbi udvari lelkész, Báthori Mihály vigasztalta prédikációjában, hogy „Isten a már meg hervadandó Rhedai és Bethlen házból e kegyes és tiszta életű, szép erkölcsű, igaz beszédű, nagy reménységű, hazáját szívesen szerető, romlásán szánakozó, másokat megbecsülő ifjú urat” a világból kivette.⁷⁹ Mindez azt is jelentette, hogy a Bethlen Druzianna-féle vagyon közvetlen örökös nélkül maradt, s arra a többi leányági leszármazott tarthatott igényt, a Zólyomiak és a Thökölyek (3. táblázat).

⁷⁴ „Látom ugyan kegyelmes uram, hogy nagyságod az én assecutoriámat is kívánja asszonyom anyám ó nagyságával együtt, de én immár assecutoria helyett hitemet adtam, melyet sok assecutoria sem ér.” Rhédey László Kemény János fejedelemnek, Huszt, 1661. június 9. Rédei László történeti maradványai i. m. 155.

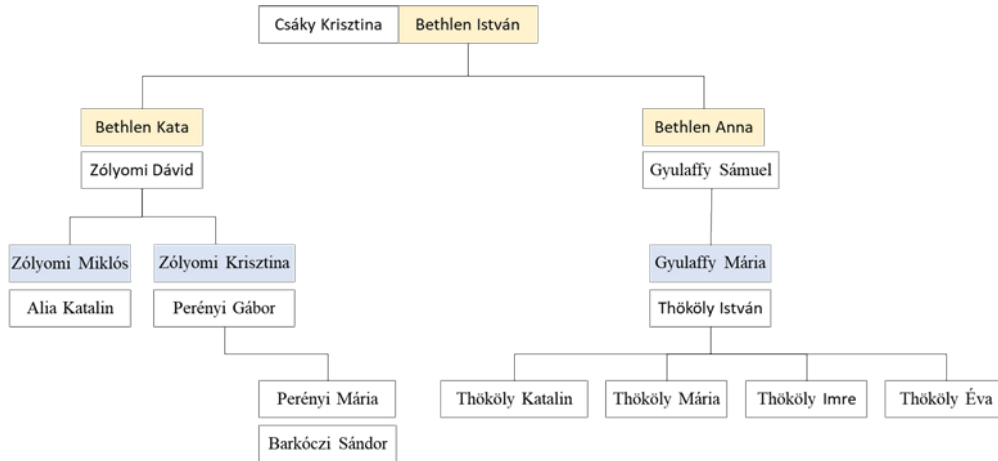
⁷⁵ Gróf Rhédei László naplója i. m. 223.

⁷⁶ Keczer Ambrus naplója 1663–1669. Közli Tasnádi Nagy Gyula. In: Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból. II. kötet. Budapest 1894. (Monumenta Hungariae Historica. II. Scriptores XXXIII.) 81–421., itt 100.

⁷⁷ Keczer Ambrus naplója i. m. 101.

⁷⁸ Thököly István Wesselényi Ferencnek, Késmárk, 1663. május 8. Theököly István levelezőkönyve i. m. 312.

⁷⁹ *Báthori Mihály*: Halotti predikacio, Mellyet a Nehai Meltosagos Groff Redei Laszlonak ... meghidegedet teste felet predikalot. Debrecen 1664. 178. (RMK I. 1011, RMNy 3141).



3. táblázat: Bethlen Druzianna örökösei Rhédey László halála után (1663)

Thököly István azonnal megérezte a lehetőséget elsősorban a Zólyomiakkal szemben, és felajánlotta a házaspárnak, hogy akár két gyermekét is Husztra küldi felvidítésukra:

„ha tudnám bár mi csak kicsin multságára lehetnének gyermekim az ides sógor asszonyomnak ő kgmének, kisz volnék, ha csak az ketteit is kisedelem nélkül oda küldeni, hogy azzal is jelét adhatnám kglmetekir való siratásomnak s bizodalomnak...”⁸⁰

A temetésre való meghívást 1663. június 30-án vették kézhez Késmárkon. A tét nagy volt – az erdélyi örökség biztosítása –, ennek híre el is terjedt a magyarországi politikusok között is, Vitnyédi István így fogalmazott Zrínyi Miklósnak:

„Tököly uram ő Nga szolgája volt nálam, tegnap ment Bécsben, meg akarja ő fölségének jelenteni, hogy sógora néhai gróf Rédey László temetésére akar Huszt várában menni, mely 22. jul. leszén, irt palatinus uram ő Nga is mellette, megengedik-e neki, nem tudom, de legalább bizonyos vagyok abban, ha el nem megyen, több kárt vall, hogysesem mint gratiát reménylhet teljes életében mind maga, mind maradéki.”⁸¹

I. Lipót magyar király engedélye az Erdélybe való beutazásra július elején megérkezett, Thököly István a kíséretével 1663. július 16-án kelt útra, és július 21-én lépték át a huszti vár kapuját, éppen jókor, hogy a másnapi esős temetési

⁸⁰ Thököly István Rhédey Ferencnek, Késmárk, 1663. május 8. Thököly István levelező-könyve i. m. 314.

⁸¹ Vitnyédi István Zrínyi Miklósnak, Sopron, 1663. június 30. Vitnyédi István levelei 1652–1664. Adalékul a XVII. század politikai és erkölcs történetéhez. Kiad. Fabó András. Pest 1871. (Magyar Történelmi Tár XVI. kötet) 83.

szertartáson részt vegyenek.⁸² Thököly István ezekben a napokban többször is tárgyalt a forrásokban nagyasszonynak nevezett Bethlen Druzsiannával, nem kétséges, miről: hogyan tarthatják meg az örökséget a Bethlen utódok.⁸³ A rokonság megerősítése érdekében a három Thököly lány közül a középső, az ekkor nyolcéves Mária 1664 februárjában Bethlen Druzsianna udvarába költözött, és a továbbiakban itt nevelkedett. A házaspár szívből megszerette a kislányt, akit „maga gyermeke gyanánt tartott”.⁸⁴

A következő utat – amely az oszmán–magyar háború miatt megghiúsult – 1664 nyarán tervezte Thököly István,⁸⁵ akiben ekkor már egy merész terv érelődött: egyetlen fiát, Imrét kívánta bevezetni az erdélyi politikába, mégpedig azzal, hogy főispáni címet szerez neki. Ehhez Bethlen Druzsianna és Rhédey Ferenc mellett Apafi Mihály fejedelmet kellett megnyerni ügyes tárgyalásokkal. Személyes jelenlétük nélkül mindez nem ment, így Thököly István kellemetlen téli időben, 1665. február 3-án elindult Erdélybe fiával együtt. Február 21–25. között Huszton vendégeskedtek és tervezgettek a Rhédey házaspárral, aztán útba ejtették Kőváron Teleki Mihályt, és őt is próbálták meggyőzni, majd továbbindultak Fogarasba Apafi Mihályhoz. Nagy mulatozások után, március 18-án „ez mai nap az huszti dolgot proponálván az fejedelemnek, nagy prompte resolválta magát s adta perpetuo iure az máramarosi főispánságot az ifjú grófnak, az édes fiam Tököly Imrének”.⁸⁶ Az 1665. április 9-iki máramarosszigeti megyegyűlés elfogadta Thököly Imre kinevezését, a család pedig nagy lakomát rendezett a jelenlévőknek.⁸⁷ A másik leányági örökös, Zólyomi Miklós tiltakozást nyújtott be az eljárás ellen, szerinte Huszt vára és a főispáni tisztség neki járt volna – ő az unoka, Thököly Imre a dédunoka volt –, de a küldöttjét meg sem hallgatták. Zólyomi így hivatkozott a jogaira:

„Értettem, hogy Tököly Imre öcsém uramnak conferálta volna a mi kegyelmes urunk ő nagysága a máramarosi főispánságot, mely miképen lehessen, holott Huszt vára a Bethlen famíliának conferáltatott volt, az peniglen a fiu ágon deficiált, hanem mi vagyunk immár leányágak benne s azok között peniglen mind

⁸² Keczer Ambrus naplója i. m. 109–110.

⁸³ Keczer Ambrus naplója i. m. 111.

⁸⁴ Keczer Ambrus naplója i. m. 141.; Erre utal Teleki Mihály egy levelében. Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, január 21. Teleki Mihály levelezése: A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. Kiad. Gergely Sámuel. III. kötet (1664–1666); IV. kötet (1667–1669); V. kötet (1670–1671). Budapest 1907–1910., itt V. 37.

⁸⁵ Keczer Ambrus naplója i. m. 155.

⁸⁶ Keczer Ambrus naplója i. m. 193. Magáról az útról: uo. 188–200. Apafi Mihály adománylevele a máramarosi főispánságról és a huszti kapitányságról, Fogaras, 1665. március 20. MNL OL E 148 NRA Fasc. 619 Nr. 22.; Thököly látogatása Apafinál: Rétyi Péter naplója. Kiad. Maria Ursutiu. Bukarest 1983. 52.

⁸⁷ Keczer Ambrus naplója i. m. 195.

idővel nagyobb, mind egy ízzel közelebb Tököly Imre öcsém uramnál én vagyok Bethlen Istvánhoz.”⁸⁸

Zólyomi Miklós tiltakozása hatástalan maradt, de nem adta fel, hogy a Bethlen leányági javakat a maga és a családja részére megszerezze.

A két és fél hónapos útnak komoly politikai hozadéka volt a Thököly család számára, immár politikai tényezővé léptek elő Erdélyben. A Rhédey házaspár hamarosan viszonzta a Thökölyek látogatását. 1665. május–júniusban ők töltöttek egy hónapot Késmárkon és környékén mulatással és vadászattal.⁸⁹ A legnagyobb reménységben írhatta Thököly István Bethlen Druzsianának, hogy „látván én az kglmetek édes gyermekimhez való nagy szeretetit, úgy becsülöm s becsülni kívánom kglmeteket, mintha gyermekimnek édes szülői volna kglmetek, adná is Isten, tapasztalhatná valósággal kglmetek az én kglmetekhez ez való sinceritásomat”.⁹⁰

Thököly István következő sakkhúzása Hunyad várának és uradalmának megszerzésére irányult. Rhédeyék ugyanis arról informálták, hogy Zólyomi Miklós és unokahúga, Perényi Mária (a férjével, Barkóczy Sándorral) ki akarja zárni a Thökölyeket az örökségből. Hunyadra Bethlen István végrendelete értelmében Bethlen Anna unokái nem lettek volna jogosultak, de Zólyomi Miklós politikai elszigeteltsége és Bethlen Druzsiana befolyása megnyitotta előttük az utat. A Thökölyek 1666 végén ismét Erdélybe indultak. A felmerülő birtokviszályról a nagy befolyással rendelkező Teleki Mihály már 1666 tavaszán beszámolt Bornemisza Anna fejedelemasszonynak:

„Gróf Tökölyi uram ő nagysága megértvén, hogy Zólyomi uram Barkóczi Sándor urammal megalkudtanak Hunyad vára és jószági felett, kirekesztvén az alkalomból megemlített gróf uram gyermekit, mely dolgot az öreg úr, Rédei uram ő nagysága adott értésére gróf uramnak, az végre küldte be Hedri uramat (kivel még jószáginak gondviseléséből való számadása miatt tovább is lettenek volna dolgai), hogy bizván az Nagyságtok kegyelmességéhez, obviálhassa az Zólyomi uram és Barkóczi Sándor uram osztozását, mely leszen harmadik napján áprilisnek.”⁹¹

Teleki szerint a vagyonvitában érdemesebb a Thökölyek pártjára állni, mert inkább legyen az evangélikus vallású Thököly kezében Hunyad, mint a „tökéletlen

⁸⁸ Zólyomi Miklós tiltakozása, 1665. május 27. *Komáromy András*: Máramaros vármegye jegyzőkönyveiből. Történelmi Tár 11. (1910) 161–186., itt 171.; *Trócsányi Zsolt*: Teleki Mihály. Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig. Budapest 1972. 56.

⁸⁹ Keczer Ambrus naplója i. m. 201–222.

⁹⁰ Thököly István Rhédey Ferencnének, 1665. július 24. Thököly István levelezőkönyve i. m. 365.

⁹¹ Teleki Mihály Bornemisza Annának, Úzdi-Szentpéter, 1666. március 16. Teleki Mihály levelezése i. m. III. 554–555.

pápista” Barkóczy Sándoréban, aki a hunyadi kápolnában misézteni akar.⁹² Bornemisza Anna válasza nem ismert, de 1666 folyamán több per is zajlott az örökösök között a hunyadi jószágért, amelyből végül a Thökölyek kerültek ki győztesen: 1667 januárjára sikerült rábírnuk a Barkóczy házaspárt a megegyezésre, ezzel birtokon belültre jutottak.⁹³

A huszti vár elvesztése, Rhédey Ferenc halála (1667)

Miközben Thököly István abban a hitben, hogy milyen ravaszul és sikeresen járt el Erdélyben, 1667 márciusát mulatozással töltötte Hunyadon és Illyén,⁹⁴ a háttérben komoly változások indultak meg. Egyrészt a rokon Zólyomi Miklós a Portára szökött, és a török segítségét kérte.⁹⁵ Másrészt Apafi Mihály attól tartva, hogy Thököly István Hunyad után Husztot is megszerzi, és ezzel a fontos erőd egy magyarországi főúr kezére jut, 1667. május 14-én egy titokban szervezett csapattal, élén Bethlen Gergellyel, megszállta a várat. Egy külön instrukcióból kiolvashatók azok a félelmek, amelyek az akciót övezték. Apafiék ugyanis nem tudták, hol tartózkodnak Rhédeyék Huszton, fent a várban vagy a vár alatt lévő udvarházukban. Abban reménykedtek, hogy lent érik őket, s úgy szólt a parancs, hogy ebben az esetben többet nem is szabad beengedni őket a várba. Ha viszont felment Rhédey, „s be nem bocsátaná az ország praesidiumát, szorítsák be az várban, az vármegyét is ültessék fel s obsideálják; azonban az jószágot foglalják ki kezéből s az alatt tudósítsák éjjel-nappal ő nagyságát”.⁹⁶ A várfoglalók megjelenése döbbenetet váltott ki a husztiakból, maga Bethlen Gergely is látószólag megrendüléssel írta, hogy „annyi az sok sírás, annyi az átok, kitől bizony

⁹² Teleki Mihály Bornemisza Annának, Úzdi-Szentpéter, 1666. március 16. Teleki Mihály levelezése i. m. III. 554–555.

⁹³ Kapy György Teleki Mihálynak, Vajdahunyad, 1666. december 7. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 634.; Thököly István és Perényi Mária szerződése, Ebesfalva, 1667. január 2.: MNL OL E 148 NRA Fasc. 1860 Nr. 68. f.86., kiadása: Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1664–1669. Kiad. Szilágyi Sándor. XIV. kötet. Budapest 1889. 208–210. [a továbbiakban EOE]; említi *Angyal Dávid*: Késmárki Thököly Imre 1657–1705. Budapest 1888. (Magyar Történelmi Életrajzok) 108–109.

⁹⁴ Keczer Ambrus naplója i. m. 281–283.

⁹⁵ Keczer Ambrus naplója i. m. 283.; *Angyal D.*: Késmárki Thököly Imre i. m. 108–111.; *Komáromy A.*: Máramaros vármegye i. m. 172–174.; Teleki Mihály levelezése i. m. IV. IX.; *Trócsányi Zs.*: Teleki Mihály i. m. 65.

⁹⁶ Bánffy Dénes Nagy Tamásnak, Bethlen Gergelynek és Teleki Mihálynak, Gyalu, 1667. május 10. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 103.; *Komáromy A.*: Máramaros vármegye i. m. 176.; *Rácz Balázs Viktor*: Konfiskálás az Apafi-korban. Fons (Forráskutatás és Történelmi Segédtudományok) 26. (2019) 3–38., itt 27–29.

iszonyodnék akárki is”.⁹⁷ Rhédey Ferenc és Bethlen Druzsianna a fegyvereknek engedelmeskedve ugyan beengedte a katonaságot, de nemesi szabadságukban sértve érezték magukat, és tiltakoztak, ezt írta Rhédey a rendeknek:

„nemesi szabadságom s törvényes jussomban való immunitásim restituáltassék, mert ha ezek s ehez hasonlók rajtam esni nem szűnnek, egyebet nem várhatok, hanem hogy az ország törvénye ellen minden javaimból kirekesztésem s vénségemnek idején ígyen bújdosásra jussam.”⁹⁸

Ráadásul újabb panaszra adott okot, hogy Apafiék a sóharmincad jövedelmeit is kisajátították, valamint hogy Rhédeyék várban lévő katonáit Bethlen Gergely megverette, és kidobatta a várból.⁹⁹

A meghurcoltatás és a méltatlan helyzet nem tett jót az amúgy is betegeskedő Rhédey Ferencnek, és 1667. június 1-jén 54 évesen elhunyt a huszti udvarházban. Apafinak ettől kezdve számolni kellett a szóbeszéddel, hogy Rhédey bújában halt meg, mert kirekesztették a várból.¹⁰⁰ A Thököly család közben 1667. június 11-én indult vissza Magyarországra „igen megbántódott és megkeseredett szívvel”.¹⁰¹ Július 9-én értek Késmárkra,¹⁰² a nyolc hónapos erdélyi tartózkodás aggodalmakban ért véget. Bethlen Druzsiannának pedig a férje temetését kellett szerveznie, ami nehézségekbe ütközött, mert a fejedelem nem engedte, hogy a holttestet felvigyék a várbeli kápolnába.¹⁰³ Az asszony Teleki Mihályhoz fordulva megismételte a férje néhány héttel korábbi tiltakozását, és nem értette, hogy miért neki kellene fizetnie a huszti sójövödelmekből a várba helyezett praesidiumot:

„Itélje meg Isten, nemde nem dicsőséges emlékezetű fejedelem donatiojával és következőknek is és Erdély országának consensusával megerősített és eddig pacifice bírt jószágomnak, jussomnak impediálásával, nemesi szabadságomnak praejudiciuma ellen vagy-e ez? Kegyelmetek is igaz lelkiismereti szerint ítélje meg, holott ennek előtte való időkben is az szükség kívánván, az mely ország és fejedelem praesidiuma az én váromban bevétel, az articulus szerint azon praesidiumnak nem én s nem az én jószágom jövedelméből fizettek, hanem a kié a praesidium volt. Ez mostani szűk időben pedig, igazsággal

⁹⁷ Bethlen Gergely Teleki Mihálynak, Huszt, 1667. május 14. Teleki Mihály levelezése. i. m. IV. 107.

⁹⁸ Rhédey Ferenc Huszt elfoglalásáról az erdélyi rendeknek, Huszt, 1667. május 20. EOE XIV. i. m. 266–267.; *Komáromy A.*: Máramaros vármegye i. m. 175–176.

⁹⁹ Székely László Teleki Mihálynak, Gyulafehérvár, 1667. május 25. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 114.

¹⁰⁰ Nemes János Teleki Mihálynak, Adrianopolini, 1667. augusztus 11. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 164.

¹⁰¹ Keczer Ambrus naplója i. m. 293.

¹⁰² Keczer Ambrus naplója i. m. 299.

¹⁰³ Naláczy István Teleki Mihálynak, Gyulafehérvár, 1667. június 9. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 129.

írom Kegyelmednek, annyi költségem is nincsen, kivel idvezült édes uram testét eltemettesem, hanemha jószágomat adom el.”¹⁰⁴

Annyit el is ért, hogy a temetésig Apafi nem erőltette a katonaság fizetését.¹⁰⁵ Anyósa szenvedései miatt Bánffy Ágnes is tollat ragadott, és hosszan részletezte Bethlen Gergely kegyetlenkedéseit Huszton, amelyek mélyen megsértették Bethlen Druziannát.¹⁰⁶ A nagyasszonynak Thököly Istvánnal továbbra is fennmaradt a bizalmas viszonya, embereit, főként Melkó Jánost küldte rendszeresen Késmárkra.¹⁰⁷ Ahhoz közösen ragaszkodtak, hogy Rhédey Ferenc temetését követően Thököly Imrét az ígéreteknek megfelelően be kell iktatni a főispáni tisztségbe.¹⁰⁸ Ez utóbbiba beleegyezett a fejedelem, de ez tulajdonképpen csak látszatintézkedés volt:

„az főispánság tisztiben az kis grófot ő nagysága meghagyja, de mivel az vármegye igazgatására és avagy csak az haza szabadságára, törvényére való megesküvésre is az kis gróf ideje nem eléggé ért meg, ahhoz képest ő nagysága megkivánja, praeficiáljon böcsületes hazafiát ő kegyelme az vármegye igazgatására és inspectorságára.”¹⁰⁹

Végül a főispáni ceremóniát egybekötötték Rhédey Ferenc temetésével, ez utóbbira 1667. november 20-án a huszti várban épített új temetőkápolnában került sor – Rhédeyt kívánságára a fia mellé helyezték –, ahová a Thökölyeket is kénytelen-kelletlen beeresztették.¹¹⁰ A fejedelem Bánffy Dénes által képviseltette magát, akinek „eleiben az ifjú gróf is kiment és az várban kísértette; dél lőn míg beérkezett az fejedelem követe; így csak délben foghattak az ceremóniához; egy praedicatiót és versek mondását el is kellett hadni...” – jegyezte fel Keczer Ambrus.¹¹¹ Másnap, november 21-én ugyanis végbement Thököly Imre

¹⁰⁴ Bethlen Druzianna Teleki Mihálynak, Huszt, 1667. június hiányzik a nap. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 138.

¹⁰⁵ Naláczy István Teleki Mihálynak, Gyulafehérvár, 1667. július 20. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 147.

¹⁰⁶ Bánffy Ágnes Teleki Mihálynak, Huszt, 1667. július 26. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 149–151.; Teleki Mihály Bornemisza Annának, Szentpéter, 1667. augusztus 24. Uo. 179.; *Komáromy A.*: Máramaros vármegye i. m. 177.

¹⁰⁷ Keczer Ambrus naplója i. m. 299.

¹⁰⁸ Thököly István Teleki Mihálynak, Árva vára, 1667. október 18. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 201–203.

¹⁰⁹ Bánffy Dénes Teleki Mihálynak, Miriszló, 1667. október 31. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 209.; Huszt át nem adásáról még Naláczy István Teleki Mihálynak, Alvinc, 1667. november 5. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 214.; *Komáromy A.*: Máramaros vármegye i. m. 178–179.

¹¹⁰ Keczer Ambrus naplója i. m. 314. Bethlen Druzianna temetési meghívója férje temetésére, Huszt, 1667. október 13. *Komáromy András*: Levéltári kutatások. Magyar Történelmi Tár 22. (1899) 483–506., itt 505–506.

¹¹¹ Keczer Ambrus naplója i. m. 315–316.

ünnepélyes főispáni beiktatása a vár alatt lévő udvarházban. Bánffy felolvasta a fejedelem üzenetét az összegyűlt vármegyeiekhez, és „szép solennitással repraesentálta és ura nevével parancsolta, már ezután esmerjék főispánjoknak”.¹¹² A megállapodásnak megfelelően, mivel Thököly Imre még kiskorú volt, egy helyett kellett kinevezni mellé, akit Teleki Mihály személyében találtak meg. Ezekután Bánffy a fő helyre ültette a tízéves fiút, és lakomával folytatódott az ünnepség.¹¹³ Thököly István levélben köszönte meg Teleki Mihály támogatását, és arra is kérte, hogy mind Bethlen Druzsianára – akit „édes fiammal holtunk napjáig édes anyánk helyett kívánván respectálni és becsülni” –, mind pedig fiára „vigyázással légyen”.¹¹⁴

Fennmaradt Rhédey Ferenc viszonylag szűkszavú, datálatlan végrendelete, amely már fia halála után, de Huszt elfoglalása előtt keletkezett. A szüleitől származó birtokokat (Szentjobb, Zsáka, Piskolt, Zilah) a saját ágára, a fia Huszt várában lévő épületeit, Kükküllővárat a hozzátartozókkal háromezer tallérig és a szigeti házat menyére, Bánffy Ágnesre hagyta, amíg a fia nevét viseli. Ha azonban újra férjhez menne, akkor felesége rokonaira szálljanak az említett javak, amennyiben lefizetik a meghatározott összeget.¹¹⁵ Mivel Bánffy Ágnes 1669-ben összeházasodott Kapy Györggyel,¹¹⁶ az említett vagyonelemek haszonélvezete már nem illette meg.

A Rhédey házaspár a református egyház bőkezű támogatójaként volt ismert a korban, az kevésbé tudott, hogy valószínűleg a Tolnai Dali János-féle puritán irányzatot érezték közelebb magukhoz, erre vallanak Eszéki István református lelkes szavai, aki a Rhédey Ferenc felett mondott halotti beszédében a puritán kézikönyv, a *Praxis pietatis* napi olvasását emelte ki:

„A’ míg Isten vidám erejét nálla meg-tartotta (sőt gyakorta ereje felett is tselekedvén) minden nap télben s nyárban reggel három órán legalább, fel-költ, s maga házában, magánossan egy s másfél órát is szent, kegyes elmélkedésekkel, könyörgésekkel véghez vivén udvara népe közzé kijött s közönségessen vellek Soltár éneklés után imádkozott, Bibliát olvasott, és ama minden keresztyén ember házánál lenni kellő Praxis Pietatis nevű könyvet, maga száz szakaszokban el-osztván, minden nap olvasta nagy szorgalmatossággal. Az estvéli órákon

¹¹² Keczer Ambrus naplója i. m. 316.

¹¹³ Keczer Ambrus naplója i. m. 317.; *Trócsányi Zs.*: Teleki Mihály i. m. 53.

¹¹⁴ Thököly István Teleki Mihálynak, Huszt, 1667. november 23. és Thököly István Teleki Mihálynak, Huszt, 1667. november 23. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 223–225.; *Komáromy A.*: Máramaros vármegye i. m. 181.

¹¹⁵ Rhédey Ferenc végrendelete, dátum nélkül: Két végrendelet a XVII-ik századból. Közli Komáromy András. *Magyar Történelmi Tár* 7. (1884) 130–137., itt 134–137.

¹¹⁶ Rhédey Ferenc Teleki Mihálynak, Torockószentgyörgy, 1669. szeptember 13. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 380.

hasonlóképpen cselekedvén az egész napot maga, és udvara népe, szent kegyelmesség gyakorlásában töltötte le, mely hűségessen pedig minden nap, bizonság erre az egész udvar”.¹¹⁷

Akárcsak Bethlen István, a Rhédey házaspár is támogatta református diákok peregrinációját, s jelentős pénzt és jövedelmeket hagytak református intézményekre, például a debreceni kollégiumra a Bihar vármegyében fekvő szentimrei jószág dézsmáit, a szatmári iskolára 1000 forint tőkájú alapítványt és a Berence nevű falut, ezt férje halála után Bethlen Druzsianna meg is erősítette.¹¹⁸ Nadányi János peregrinus diák 1663-ban Amszterdamban megjelent *Florus Hungaricus sive rerum Hungaricarum compendium* című történeti művét Rhédey Ferencnek mint bihari és máramarosi főispánnak, erdélyi főtanácsosnak, pártfogójának ajánlotta.¹¹⁹ Bethlen Druzsianna a férje temetésekor mondott prédikációkat Sárospatakon kiadatta, Czeglédi István kassai lelkész neki címezte az ajánlását és vigasztalását.¹²⁰ A család örökségéből 1877-ben még megvolt egy Rhédey és Bethlen közös címeres ezüstitűs, amelyet a kolozsvári *Női ipar- és iparműtörténelmi tárlaton* állítottak ki.¹²¹

Bethlen Druzsianna özvegye és halála (1670)

Bethlen Druzsianna testvérei, fia és férje halála után özvegyen és árván maradt, ebben a helyzetben a Thökölyvek lettek a legfőbb támaszai, különösen a nála nevelkedő Thököly Mária és menyje, Bánffy Ágnes gondoskodott róla melegsívvén. Huszt várának elvesztésébe nem nyugodott bele, 1668. január 16-án a beszercei országgyűlésen olvasták fel sérelmeit – eredmény nélkül.¹²² A vagyona megszerzéséért folyó küzdelemben egyre több támadás érte. Elterjesztették róla, hogy menyével egy oláh boszorkányt fogadtak, hogy a fejedelemszonyt

¹¹⁷ Eszéki T. István: Halotti magyar oratio... gróff Rhedei Ferencz urunknak meg-hidegedet tetemének utolsó érdemlet tisztessége meg-adásának okáért. Sárospatak 1668. (RMK I 1075, RMNy 3479) 29–30.

¹¹⁸ Komáromy A.: A kis-rhédei gróf i. m. 49.; Kiss Kálmán: A szatmári református egyház története. Kecskemét 1878, 792–793.; Bakcsy Gergely: A szatmárnémeti ev. ref. főgimn. története. Szatmár 1896. 150–151.

¹¹⁹ Nadányi János: *Florus Hungaricus*. Amstelredami 1663. (RMK III 2192.) Magyar fordítása: Nadányi János: *A magyar Florus*. Kiad. Havas László. Debrecen 2001.

¹²⁰ Czeglédi István: *Enochnak Istennel való minden-napi járása...*; Pósházi János: *Sermo panegyricus...* Patachini 1669 (RMK I 1095, RMNy 3588).

¹²¹ Magyar Polgár. Kolozsvár, 1877. december 6. 776.

¹²² EOE XIV. i. m. 46.

eltegyék láb alól, és Apafi Mihály Bánffy Ágneset vegye feleségül.¹²³ A fejedelem is megorrolt rá, hogy Bánffy Ágnesnek a férjhez menetelekor Husztról kiszolgáltatta a holmijait, s szabályosan megfenyegette ezért Bethlen Druzsiannát:

„úgy informáltatunk, hogy holmit adott volna ki Zólyominénak. Kegyelmed azért írja meg Rédainé asszonyomnak ő kegyelmének, bizony nem tartjuk jó kedve, valaki ditionkban lakik s parancsolatunkhoz nem tartja magát; s megnyugodva legyen benne, minden jószágit confiscáltatjuk és csak annyit hagyunk kezénél, a kiből élhessen.”¹²⁴

Közben Bethlen Druzsianna 1669 szeptemberében súlyosan megbetegedett,¹²⁵ majd 1670. január 18-án elhunyt a huszti udvarházban. Teleki Mihály – aki a Kapy házaspárral Máramaros vármegye mustrálására érkezett Husztra – szemtanúként tudósította az érintetteket, így Thököly Istvánt és Apafi fejedelmet, valamint a feleséget, Veér Juditot:

„ma ebéd előtt szemben lévén az nagyasszonnyal, szépen beszéle velünk, megkérdeze bennünket; azután mi ki jűvén, elájult, most hat óra tájban meghala. Már énnekem itt kell lennem, míg urunktúl válaszom nem jű... Az szegény asszonyt soha én ilyen jól nem láttam, mint ma; olyan szépen és jól is beszéllett velünk; de Kapi uramat meglátván, az asszony, Kapiné asszonyom be menvén, hihető az fia jutott eszében, úgy ájult el, azután egy szót sem szólott.”¹²⁶

Teleki azt is megírta Thökölynek, hogy a Huszton lévő leánya, Mária nagyon rosszul viseli nénje halálát, ezért küldjön valakit melléje.¹²⁷ Bethlen Druzsianna halála megrémítette a fejedelmet és a környezetét, hiszen a Thököly és Zólyomi család immár joggal tartott igényt a bethleni örökségre. Teleki Mihály másnap reggeli első dolga volt, hogy feleskesse az amúgy is elkötelezett huszti várórséget Apafi hűségére.¹²⁸ Emellett tucatnyi kérdéssel fordult a fejedelemhez az ügyben, hogy hogyan oldja meg a kényes szituációt. Érdekes, hogy ez a levele úgy maradt meg, hogy Apafi beleírt válaszait is tartalmazza. Teleki ezt kérdezte a 14 éves Thököly Máriára vonatkozóan:

¹²³ Bánffy Zsigmond Teleki Mihálynak, Marosszentkirály, 1669. március 6. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 430.

¹²⁴ Apafi Mihály Teleki Mihálynak, Déva, 1669. október 14. Teleki Mihály levelezése i. m. IV. 535.

¹²⁵ Keczer Ambrus naplója i. m. 406.

¹²⁶ Teleki Mihály Veér Juditnak, Huszt, 1670. január 18. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 25–26.

¹²⁷ Teleki Mihály Thököly Istvánnak, Huszt, 1670. január 18. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 26–27. „Az kisasszony rettenetes sírással vagyon. Nagyságod provideáljon ő nagysága felől és küldje oly becsületes szolgáját melléje; jó volna, ha Szinyeiné asszonyom is eljöhethetne.”

¹²⁸ Teleki Mihály Apafi Mihálynak, Huszt, 1670. január 19. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 28.

„Úgy hallom, az kisasszony azt mondotta, tudja ő, mit parancsolt neki az apja, Tököly uram, ha az asszony meghal, mit cselekedjék. Ezt nem tudom mit teszen. Úgy látom, azon volnának, az testet várban felvigyék, de abban semmi sem telik. Ha az kisasszony az várban felkéredzenék, felbocsássuk-e?”¹²⁹

Erre a fejedelem csak annyit válaszolt: „Ne engedje”.¹³⁰ De ugyanúgy azt is megtiltotta, hogy Thökölyék vagy Barkóczyék bármit intézhessenek vagy mozgathassanak Huszton.¹³¹ Hogy pontosan mi járt a fejében, jól jelzi az a megjegyzése, hogy „most jó alkalom van Husztot a fejedelemszönynek, Bornemisza Annának megszerezni”.¹³² Apafi és környezete minél hamarabb túl akart lenni a temetésen, hogy Thökölyeknek ne legyen lehetősége Husztra utazni, bár Teleki úgy vélte, hogy „Thökölyi uram ország, fejedelem ellen olyan bolondságot nem teszen fel”,¹³³ vagyis nem próbálja Husztot a fejedelem ellenében magához ragadni. Teleki óvatosan azt tanácsolta, hogy inkább egyezzenek meg az atyafiakkal („azomban ugyan nagy familia volt, hadd legyen temetése rendesen az övébül”),¹³⁴ s a temetés időpontját is tisztázzák, illetve egyezzenek meg, hogy a nagyasszony kívánta egyszerű szertartás a várban nemrég épített temetkezőhelyen legyen-e. Ezért ismét kérdésekkel fordult a fejedelem udvarmesteréhez:

„Ha ugyan el kell pedig temetni, azt sem tudom, ki nevével hivogatnék ide ; eltemetvén pedig az testet, abban is mint procedáljak: az testet az várban felvigyék-e? odaki való urakat híjanak-e? ha az atyafiak praetensiojok mellett az várban (ha úgy leszen az parancsolat, hogy felvigyék az testet; ha pedig oda fel nem bocsátjuk, hová tudják temetni ? nagy bűn is volna, ha magok építette kápolnába nem hagynók temetni) benn akarnának maradni, mit kell velek cselekedni? affelől és minden egyéb circumstantiákrúl parancsolatot várok punctatim.”¹³⁵

Az idő múlásával végül elrendeződtek a dolgok, Telekiék alkalmazkodtak a Thököly család kéréseihez – akik egyébként egy ezüstepitáfiumot is készíttettek

¹²⁹ Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 19. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 33.

¹³⁰ Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 19. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 33.

¹³¹ Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 19. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 31.

¹³² Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 19. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 29. Apafi később levelében meg is írta ezeket a parancsait: Apafi Mihály Teleki Mihálynak, Fogaras, 1670. január 25. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 54.

¹³³ Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 21. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 37.

¹³⁴ Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 30. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 72.

¹³⁵ Teleki Mihály Naláczy Istvánnak, Huszt, 1670. január 31. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 76.

Bethlen Druzsiana emlékére –, a temetés napját június végére tették.¹³⁶ A meghívólevelet Thököly István küldte ki május végén, a rokonokat és tisztelőket június 29-re várták reggel nyolc órára a huszti vár új temetőkápolnájába.¹³⁷ Apafi még egyszer figyelmeztette Telekit, hogy jó vigyázással legyenek, és a belső várba senki illetéktelent ne engedjenek.¹³⁸ Magáról a végtisztességről nem maradtak források, így azt sem tudni, hogy ki volt jelen a Thököly családból, de mint ismert, rövidesen ennél nagyobb gondjaik is voltak.

Bethlen Druzsiana Huszton, 1669. augusztus 29-én keltezett végrendelete a Thökölyek felé való elkötelezettségét tükrözte vissza, egyrészt mindenben megerősítette férje végakarát, másrészt kiegészítette azt azoknak a javaknak a listájával – arany- és ezüstművekkel, öltözetekkel, textíliákkal –, amelyeket Thököly Máriára hagyott. Másik nővére, Bethlen Katalin utódai, a Zólyomiak egyáltalán nem kerülnek említésre a testamentumban. Tanúnak azokat a Máramaros vármegyei tisztviselőket kérte fel – a helyben tekintélyes, középirtokos Csebi Pogány család tagjait –, akik már férje végrendelezésénél is közreműködtek.

Összefoglalás

Bethlen Druzsiana az egyik legtekintélyesebb erdélyi család, az iktári Bethlenek leszármazottja, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem unokahúga volt. Rhédey Ferencsel lépett házasságra, aki 1657 végén rövid két hónapig Erdély választott fejedelmeként uralkodott. Mindketten a Bethlen-korszakban megerősödő református elitnek voltak a tagjai, amelynek a fénye azonban a II. Rákóczi György utáni válságokban kopni kezdett. Bethlen Druzsiana még őrizte ugyan a tekintélyét, de családja jelentőségének elmúlását ő sem tudta megállítani: az 1660-as években mindenki által tisztelt nagyasszonyként már csak egyedül volt életben testvérei közül. Élete eseményei források híján rejtve maradnak a kutatók előtt. Személyiségében leginkább talán Károlyi Zsuzsanna fejedelemasszonyhoz hasonlítható, mint olyan puritán református nő, aki mindig is a férje és a családja támogatását tartotta szem előtt. Vagyona sorsa szinte minden hatalmi szereplőt megmozgatott Erdélyben. Mivel egyetlen fia, László, fiatalon elhunyt 1663-ban,

¹³⁶ Teleki Mihály Bánffy Dénesnek, Husz, 1670. május 14. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 220–221.

¹³⁷ Thököly István meghívó levele Petrőczy Istvánnak, Árva, 1670. május 26.; *Hanák Béla: Genealógiai tévedések a XVI–XVII. századi arisztokrata családoknál. Matrikula A Magyar Családtörténet-kutató Egyesület kiadványa 3.* (2013) 15–33., itt 28–29.

¹³⁸ I. Apafi Mihály Teleki Mihálynak, Algyógy, 1670. május 15. Teleki Mihály levelezése i. m. V. 222–223.

Így az apai ágon életben lévő rokonai számíthattak a Bethlen-örökségre. Ez 1670-ben a Zólyomi családból Krisztinát, a Thökölyektől Imrét, Katalint, Máriát és Évát jelentette. Közülük Thököly Máriát saját lányaként nevelte az 1660-as évek közepétől. Azonban a Thökölyek vagyoni és politikai terjeszkedését, Thököly Imre máramarosi főispánságát és két kulcsfontosságú vár és uradalom, Huszt és Hunyad birtoklását az erdélyi fejedelem nem nézte jó szemmel. Apafi Mihály álláspontja szerint a Thökölyek túl nagy vagyonhoz és befolyáshoz jutottak volna Erdélyben. Ezért még Rhédey Ferenc életében, 1667 májusában megszállta Husztot, 1667 novemberében pedig átadták Hunyadot Zólyomi Miklósnak. A Thököly család kívülállóként a jogos igényei és Bethlen Druzianna támogatása ellenére sem tudott érvényt szerezni az erdélyi Bethlen-örökségre, ehhez hiányoztak az eszközei. Az 1690-es években, a politikai helyzet megváltozásával a Thököly nővérek sikerrel léptek fel a javaikat kisajátító erdélyi elit ellen, ezt azonban Bethlen Druzianna már nem érte meg.

Forrásközlés

Az átírás elvei: a levelek és a végrendelet közreadásakor a mai helyesírási és központoszási normát tartottam szem előtt: a magánhangzók hosszúságát és rövidegét a mai nyelvi normákhoz igazítottam, de az archaikus és tájnyelvi alakokat, ejtési sajátosságokat megtartottam, a személy- és helyneveket betűhíven közlöm, a hiányzó központoszást szükség szerint pótoltam, a kimaradt betűket szögletes zárójelben kiegészítettem, az olvasati bizonytalanságot szintén szögletes zárójelbe tett kérdőjellel jelöltem.

Rhédey Ferenc és Bethlen Druzianna egymással váltott levelei

1. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Szentjobb, 1633. november 11.

Szere[te]ttel való szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint énnekem kedves szerelmes Húgom asszonynak. Isten ő szent felsége mindennemű kedves áldásával látogassa és éltesse sok esztendeig örvendetes állapotban kegyelmedet, édes lelkem húgom.

Ez világon levő minden rendbeli emberek azt tartják itt ez világon éltekben legcsendesb nyugodalmoknak lenni, hogy mikoron úton való járásokat elvégezvén, házokhoz békével mehetnek, és azokat, az kik őket szívek szerint várják, egészséges és békességes állapotban találhatják, kiknek kedvesen való látások és

gyönyörűséges beszélgetések által minden fáradtságokról ugyan elfeledkeznek. De énnekem egyedül különben vagyom állapotom, mert noha Istennek szent neve legyen áldott, egészségben érkeztem házamhoz, megjövetelemen örvendező puszta falait is házamnak békével találtam. De az nincs, az ki az én szívemet leginkább vigasztalhatná, nincs az, ki az én úton való járásomról értekezzék, nincs az, ki az én kívánságomról tudakozzék, nincs egyszóval az, ki az én házamnál is engemet megnyugodthasson.

Ez okáért házamnál lételemet is úgy tartom, mintha idegen helyen járnék, és noha itthon levegek[?], de az én szívem ott vagyom, az hol az én kincsem. Az én kincsem az lapos helyen vagyom, az én kincsem az nádak között nyugoszik. Vajha az Isten azt engedné, hogy az én drága kincsemet az én szegény házamhoz haza hozhatnám, bezzeg akkor én is házamnál ítilném az világon éltemben legcsendesb nyugodalmomat lenni, melyet az én kegyelmes Istenem rövid üdön engedjen megélnünk. Kegyelmedet, édes szerelmes húgom asszony kérem, énnékem maga egészsége felől írjon. Az Úr Isten kegyelmedet sok esztendeig jó egészségben tartsa meg.

Írtam Szentjobbbon, Szent Márton napján, 1633.

Kegyelmed jóakaró bátyja, Redei Ferencz mppria

Címzés: Az én szerelmes Húgom asszonynak, az tekintetes és nagyságos Bethlen Drusianna asszonynak, nekem szerelmes húgom asszonynak adassék (pecsét)

Jelzet: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. A Teleki család marosvásárhelyi levéltára P 659. Missiles XVI–XIX. sz. 801. Nr. 28. [továbbiakban: MNL OL P 659–801]

2. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Visk, 1633. december 12.

Szeretettel való szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint szerelmes húgom asszonynak. Isten kegyelmedet minden kívánsága szerént való örvendetes jókkal áldja meg, édes szerelmes húgom asszony.

Asszonyom Néném ő kegyelme az mely levelet írt kegyelmednek, ím megküldöttem kegyelmednek, mely mellett, hogy én is kegyelmednek ne írjak, és kegyelmedet hozzám való köteles jó akaratjára ne emlékeztessenem, nem akarám elmúlatni. Kérem azért, mint szerelmes húgom asszonyt, kegyelmedet, énnékem egészsége felől írni el ne mulassa. Revai Ferencz Uram ír egy levelet, melyben kegyelmednek asszonyommal együtt szolgálatjukat ajánlják, kér azon ő kegyelme, hogy kegyelmedet meg is csókoljam, melyet bizony örömet meg is cselekedtem

volna, ha addig érkezett volna az levél, de mint hogy immár magam kegyelmedtől el távoztam, az most meg nem lehet, hanem ím ez levelemnek pecsétit csókolom meg, kegyelmed is azért azon az helyben, az én szerelmes húgom, Clara asszony előtt csókolja meg, hogy így is ajakimnak helyét az kegyelmed kívánatos ajaki illethessék. Mostan Istennek ajánlom kegyelmedet, engedje Isten édes lelkem húgom, hogy minden örvendetes híreket hallhassak kegyelmed felől, láthassam kedves jó egészségben.

Írtam Visken, 12. die Decembris Anno 1633.

Kegyelmed jóakaró bátyja, Redei Ferencz mpp

Címzés: Az én szerelmes Húgom asszonynak, az tekintetes és nagyságos Betthlen Drusianna asszonynak, nekem szerelmes húgom asszonynak adassék (pecsét)

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 19.

3. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Küküllővár, 1633. december 21.

Szeretettel való szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint szerelmes húgom asszonynak. Isten kegyelmedet mindennemű áldásával áldja meg.

Mikoron ember valamely igaz jó akarójától avagy atyafiától eltávozik, nyughatatlan addig elméje, az míg az ő jó akarójának egészsége és állapota felől valami bizonyos hírt nem hallhat. Mivel azért én is kegyelmednek igaz jó akaró atyafia vagyok, melyben nem ítilem, hogy kegyelmed is kételkedhessék, nem lehetek addig nyugodalmassal elmével, az míg az kegyelmed levelének olvasásából meg nem érthetem kegyelmednek egészségben való létét. Kegyelmedet azért mint szerelmes húgomat kérem, énnekem minden alkalmatossággal írjon.

Isten egészségemet adván, ma estvére Balasfalvara megyék Gróf Uramhoz, bizony az mint értem, igen nyavalyásul vagy szegény. Holnap be akarok Fejérvárra mennem.

Én Istennek legyen hála, egészségben vagyok, az Úr Isten kegyelmedet is tartsa meg jó egészségben sok esztendeig.

Írtam Keőkeőlleővát. 21 die Decembris, Anno 1633.

Kegyelmed jóakaró bátyja, Redei Ferencz mpp

Címzés: Az tekintetes és Nagyságos Betthlen Drusianna asszonynak, nekem szerelmes húgom asszonynak adassék (pecsét)

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 24.

4. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Gyulafehérvár, 1633. december 30.

Szeretettel való szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint szerelmes húgom asszonynak. Az Úr Isten kegyelmednek ez következendő új esztendőnek minden részeit tegye szerencsésé és engedjen ő szent felsége sok új esztendőket jó egészségben, s örvendetes állapotban kegyelmednek érhetni.

Az kegyelmedhez való igaz jó akaratom és kötelességem nem engedé elmúlatnom, hogy kegyelmednek ez alkalmatossággal is ne írjak, noha méltán elmúlathattam volna, holott én kegyelmedet mind együttlétünkben, s mind pedig levelemben azon kértem, hogy énnekem egészsége felől írjon, de azólta, miólta kegyelmetektől eljöttem, csak egy betű írását sem láttam, mely nagy idegenségen kegyelmednek, nem kevésé csudálkozom, hogy ilyen hamar elfeledkezett felőlem. Kegyelmedet azért kérem, mégis énnekem írjon, levelét penig az asszonyom anyám ő Nagysága levelében csináltassa, mert bánnám, ha más kezekben akadna. Én Istennek legyen hála, egészségben vagyok. Isten kegyelmedet is sokáig jó egészségben tartsa meg.

Írtam Fejérvárott, 30. die Decembris Anno 1633.

Kegyelmed jó akaró bátyja, Redei Ferencz mppria

Címzés: Az én szerelmes húgom asszonynak, az nagyságos Betthlen Drusianna asszonynak, nekem szerelmes húgom asszonynak adassék (pecsét)

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 29.

5. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Szentjobb, 1634. január 31.

Szeretettel való szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint szerelmes húgom asszonynak. Isten kegyelmedet minden lelki testi jókkal áldja meg.

Istennek kegyelmességéből ez elmúlt szombat estve egészségben érkezvén házamhoz, nem tűrhetem, hogy az ő Nagyságok és kegyelmed látogatására szolgálmat ne küldjem, mivel immár régtől fogva semmi bizonyost nem hallottam kegyelmetek felől. Elhittem, hogy ennek az fassangnak elmúlt részét gyönyörűséges vígasságokkal is kedves szép táncokkal töltötte el kegyelmetek. De én az én sok rendbéli bánatimnak s szomorúságimnak szélvészei és habjai miatt, melyek immár teljességgel elborítani láttatnak, azt tudom, hogy mostan is böjt vagyon. De bízom Istenben, hogy még az én ablakomon is besüt az verőfény, az én házamra is száll még fecske, melyet, noha elég nehéz várni, de az jó reménységben végig kell maradni. Az szent Isten kegyelmedet

tartsa meg, és engedje, hogy hamar üdön egymást jó egészségben láthassuk.
Írtam Szentjobon, 31. die Januarij Anno 1634.
Kegyelmed jóakaró bátyja, Rédei Ferenc mppria

Címzés: Az nagyságos Betthlen Drusianna asszonynak, nekem szerelmes húgom asszonynak adassék (pecsét)

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 7.

6. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Szentjobb, 1634. március 29.

Szeretettel való szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint szerelmes húgom asszonynak. Isten kegyelmedet mindennemű kedves áldásával látogassa.

Hogy az miólta az én szomorúságimban vigasztaló s örömben bátorító kegyelmed kedves és gyönyörűséges személyitől elváltam, az ólta hogy kegyelmednek jó köszöntésemmel sem penig levelem által az én kegyelmedhez való igaz jó akaratomat meg nem bizonyítottam oka bizony nem az kegyelmed felől való feledékenységem, mert hogy hogy felejtethném én azt el, az kit az én szívem régtől fogván nagy óhajtással kíván, holott az kivel gyakorta még éjjeli álmodásimban is kedvesen és gyönyörűségesen beszélgetek. Sem penig az kegyelmedhez való idegenségem az oka: mert hogy hogy lehetne azok között valami idegenség, az kik Istennek rendeléséből hitnek és szeretetnek kötelével öszve köttettek. Hanem egyik oka az, minthogy az előttünk álló erdélyi gyűlésre énnekem is be kelletik mennem, ez okon szolgálímnak lovait messze útra nem fáraszthattam, hanem csak piskolti hajdúimtul küldöztem ő Nagyságoknak leveleket, melyeknek gorombaságokat tudván, gondoltam azt, hogy kegyelmednek leveletem ő Nagyságok kezében adják elébb, hogy nem kegyelmednek, melyet, noha ő Nagyságok sem neheztelnének, de mégis ugyan nem akarom, hogy kegyelmednek írt leveletem lássák. Másik oka penig az, hogy én nem kételkedtem s nem is kételkedem abban, hogy kegyelmed én rulam elfeledkeznék, mely dolgot kegyelmed, noha levelével nem, de böcsületes ajándékával meg is bizonyított, melyet kegyelmedtől, mint szerelmes húgom asszonytul felette nagy szeretettel vöttem, az kegyelmed egészségéért meg is viszelem. Hogy az Úr Isten kegyelmedet jó egészségben s bo[l]dog szerencsés állapotban sok esztendeig meg tartsa tiszta szívből kívánom.

Írtam Szentjobon, 29. Martij Anno 1634.

Kegyelmed jó akaró bátyja, Redei Ferencz mpria

Címzés: Az Nagyságos Bethlen Drusianna asszonynek. Nekem szerelmes húgom asszonynak adassék.

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 21.

7. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Szentjobb, 1634. április 24.

Igaz tiszta szívbéli szeretettel valo szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint szerelmes lelkem húgom asszonynak. Isten kegyelmednek sok jót adjon, javai-val látogassa, mennyi csillag égen vagyon, annyi sok jókkal megáldja, szomorú állapotában kegyelmedet vigasztalja, s élni kedvesen hagyja.

Ezen órában akarván Istennek kegyelmességéből házambul kimennem, és útra erednem. Nem tűrhetem azért, hogy ez alkalmatossággal is kegyelmednek ne írjak. Kérvén azon szeretettel, mint szerelmes húgom asszonyt kegyelmedet, hogy az sok közben vetett hegyi s völgyi, nagy sok hosszú mélyföld s messze számlált földhata, mely minket mostan egymásnak látásától elválaszt, ne legyen akadálya az kegyelmed hozzám való jó akaratjának, és tökéletes szeretetinek még távuli létemben is. Hogy mikor Isten engedeléből ismét egymást meglátjuk, kedves beszélgetésekkel s gyönyörű csókokkal egymásnak örvendezzünk. Kit engedjen Isten rövid nap megérnünk, én csak azt kívánom.

Dátum In Szentjob 24. die Aprilis Anno 1634.

Kegyelmed jó akaró bátyja, Redei Ferencz mpria

Címzés: Az Tekintetes és Nagyságos Bethlen Drusianna asszonynak. Nekem szerelmes húgom asszonynak adassék (pecsét)

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 27.

8. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Gerla, 1635. július 12.

Ádjon meg Isten, édes atyámfia, mindennemű kedves áldásával, jó szerencsés boldog hosszú étellel.

Tegnap Christophtul izentem vala, édes Druskám, hogy az Fejervarra való menetelből én tőlem várj, azért, ha Isten egészségedet adja, szombaton est-vére menj be, mi is vasárnap od[a] megyünk. Vasárnap azért reggel, mihelt harangozni kezdenek, menj fel udvarhoz az templomban együtt menj be az Fejedelemasszonnyal, mindenekben az hopmester asszonyra vigyázz, együtt járj

vele, ha ott fenn marasztanak ebédre, hát az mikor az hopmester asszony felkel, te is akkor kelj fel. Déli, esti prédikációkor is együtt menj be az Fejedelemasszonnal, elébb felmenvén az udvarhoz, lám elég szolgáim vannak veled, ebben egyebet ne cselekedjél. Megmondhatod az hopmester asszonymnak, hogy én írtam volt, hogy szombaton estvére menj be, minthogy azt tudtam, hogy mi is akkor haza megyünk; igen nagy alázatosan viseljed magadat az Fejedelemasszony előtt, kivonogatott haját s kis gyolcs garlélod legyen, mert bizony öszve veszünk. Két lovon menj fel udvarhoz, egyik ablakban te ülj s másikban öreg asszonymom. Isten hozzád, édes szívem.

Írtam Gerlan, 12. die Julij 1635.

Tiéd, édesem, Redei Ferencz mpria

Címzés: Az én szerelmes atyámfiának, az Nagyságos Betthlen Drusianna asszonymnak. Nekem szerelmes atyámfiának adassék.

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 18.

9. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Petrimező, 1642. szombat este

Áldjon meg Isten, szerelmes atyámfia, mindennemű kedves áldásával.

Ugrai Sigmoid Uram levelét hozák, melyet ím oda küldöttem, mit írjon az Vetesi Uram öregasszonya felől, abból megértheted. Bizony dolog, hogy énnekem is ez tetszik inkább Pal Deáknénál. Hogy ha azért ehhez leszen kedved, énnekem mindjárt írd meg, én írok felőle Ugrai Uramnak. Ha ez ide ígirkezik, Pal Deáknének azután osztán csak azt kell írni, mivel messzire halasztotta az eljövotelt s az kisasszony lakodalmakor nem lehetsz vénasszony né[!]kül, azért nem várokozhatnál utána, csak bízd énreám, ha leszen ehhez kedves, tisztességes módot találok én attul való válaszdoba. Tudod az énnekem soha nem tetszett az kinyességéért, noha ez is udvartalan, de énnekem ehhez vagyom kedvem. Bradit holnap reggeli prédikáció előtt bocsásd vissza, mert estvére Majtinba kell jönni. Cziak Abressivel íráss, mivel magad későn írsz, avagy az udvarbíróval. Isten veled édes szívem.

Írtam az Petri mezőn szombaton estve felé. 1642.

Jóakaród, édes szívem, Redei Ferencz mpp

Címzés: Az én szerelmes atyámfiának. Az Nagyságos Betthlen Drusianna asszonymnak. Nekem szerelmes atyámfiának adassék.

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 30.

10. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Kassa, 1645. június 6.

Áldjon meg Isten, szerelmes atyámfia, mindennemű kedves áldásával, jó, egészséges, boldog, hosszú élettel.

Istennek szent neve legyen áldott, én egészségben érkezém, édes szívem, ez elmúlt szombaton ide Cassara, az Fejedelemasszony kérdé, miért nem hoztalak fel ide, mondám, hogy nem tudtuk, hogy itt együtt legyenek az Fenesen ő Nagyságok, mert felhoztalak volna. Holnap Isten engedelmeiből innét kiindulunk, az végekre megyünk. Onnét felül is minden jót ír Bakos Uram, az svécusokkal megegyezett, Nagyszombatut is megadták ő Nagyságának. Mostan az Fejedelem asszony Patakra megyen, de onnét Varadra megyen az szegény Bornemisza Pal Uram temetésére, először Pocziajban megyen, arra azért reá vigyáztass, hogy az mely nap Poczajba érkezik az Fejedelem asszony, aznap te is oda menj, de elébb szálljon az Fejedelem asszony, úgy menj be, azután menj udvarhoz. Varadra is bekísérd, mindaddig ott légy, az míg ott mulat, ha csak egy hétig leszen ott, mert ismét visszajű Patakra, az mikor Varadrul eljő, két hálóhelyiig elkísírd, édes szívem. Hanem ha akkor Zajba lenne az szegény Banfi Sigmondne asszonyom temetése, de arra reá menj, az szegény Bornemisza Uram temetése 27. leszen. Az szegény Erős Sandor megholt, az gyermeki igen árván vannak, az fiút az Fejedelem vötte el, az két leányát is elvevé Bornemisza Jánostul az Fejedelem, azt mondá, miért nem tartom heszem atyafia vagyok, mert nem jó özvegyembernél tartani, mert tizenhárom esztendőben jár. Most azért az Fejedelem asszony alá viszi mind az kettőt, ha azért az Fejedelem asszony kérdi, ha írtam-e felőlük, mondjad, hogy írtam, örömet elviszed én érettem, noha bizony kedved nem volna immár ilyen nagynak tartásához, mert immár az mint szoktatták, nehéz elhagyni véle.

Isten tudja, valamíg az Fejedelem nem monda, nem is emlékeztem felőle senkinek, de úgy ígértem reá magamat, ne mondják azt, hogy nem parancsolok, nem merem híred nélkül felvállalni. Elég természetteddel ellenkező természeti vagy, mert oly bátor, mint az ide fel való kisasszonyok, az kisebbik csak öt esztendő, azt úgy nevellették, az mint szereted. Ezeknek szegényeknek nincs én nálam, Szuniohne asszonyomnál, Keokeniesdine asszonyomon kívül közelb való atyafia, az egyik pápista, az másikhoz nem akar menni az leány. Meglátod, nem is az ő házához való, ha az Fejedelem asszony oda adja, ne vegye, édes szívem, az leány idegensígedet eszében. Én Balpataki Uramat kértem, hogy leveleimet iktassa kezedhez, az mikor írok, te is azért, édes szívem, ő kegyelme kezéhez küldd s megküldi, mivel magam szolgáját nem mindenkor küldhetem alá olyan messziről s talám adja Isten, hogy ha Posont megvehetik az svécusok, minket alábocsájt ő Nagysága, immár alá is mentek volt, rabokat is hoztak az hoztatból.

Én Istennek legyen hála, édes szívem, egészségben vagyok. Az Úr Isten titeket is tartson meg sok esztendeig jó egészségben, és engedjen minden örvendetes híreket felőletek hallanom.

Írtam Cassan 6. die Junij 1645.

Tiéd édes szívem, Redei Ferencz mp

P.S. Az mikor szemben leszesz az Fejedelem asszonnyal, valahogy elő találja hozni Alianet, úgy viseld, édes szívem, beszédedet, hogy se szánjad, se penig ne nehezítsed, azt mondd, hogy csudálkozással hallottad, soha nem is hitted volna, de azt gondolod, hogy valami gonosz tanácsival hitegette meg elméjét az Asszonynak, hogy őnagysága híre nélkül szűt mert adni, hiszem ő Nagyságok tekintetiért nagyubb ember is elvette volna még.

Címzés: Az én szerelmes atyámfiának. Az Nagyságos Bethlen Drusianna asszonynak. Nekem szerelmes atyámfiának adassék.

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 20.

11. Rhédey Ferenc Bethlen Druzsiannának, Rimaszombat melletti tábor, 1645. június 18.

Áldjon meg Isten, szerelmes atyámfia, mindennemű kedves áldásával, jó, egészséges, boldog, hosszú élettel.

Immár az másik levelemet elvégeztem vala, édes szívem, hogy érkezek Feltóti, hogy egészségeteket értem, áldom az én Istenemnek szent nevét érette, ő szent felsége ennek utána is sok esztendőig jó egészségben tartson meg, édes atyámfia, szegény kisfiunkkal együtt. Szegény Erős Sándorné gyermeki felől mit írj, értem, de ez előtt is megírtam vala, hogy az kisebbiket Kökényesdiné asszonyom fogja tartani az öregbiket mi, az leányok, akár minek híják, de magad nevéen híjad, előtted jártathatod, édes szívem, az fejedre azért ne bocsásd. Azt én elhiszem, hogy kedvére tartották, most is örömet tartotta volna Bornemisza János, de nem mertük nála hagyni, mert oly lator ember, hogy az szegény anyjokat is próbálgatta, az mely asszony az feleségével egy volt, avval is szintén úgy hált, az az mely asszony ember gondjokat viselte, most is minden éjjel vele hált. Emberséges Caszai Asszonyok mondották Bay Uraméknak, hogy ne hagyják tartani, mert immár is kezdett az gyermek felől trágálkodni, féltettük valami gyalázattal, ezt azért ne jelents[d] az leánynak. Az levelek küldzése felől tudakozol, édes atyámfia, azért Patakra is felküldd, Munkácsra is, mert egyébképpen nem érthetnénk semmit felőletek. Az udvarnál való mulatásban legyen úgy, az

mint akarod, édes szívem, az Asszonyunk kívánságát is eszedben veszed, de eljövételikor két hálásig elkíséred, ha kívánná, hogy Patakig, mentsd az gyermekkel magadat. Kató asszonynak ajándékot ígértél volt, el ne felejts[d] azért, édes szívem. Én Istennek hála, édes atyámfia, most is egészségben vagyok, tartson meg az Úr Isten tégedet is, édes szívem, sok esztendeig jó egészségben.

Írtam az rimaszombati táborban 19. Junij 1645.

Tiéd édes szívem, Rédei Ferenc mpp

Címzés: Az én szerelmes atyámfiának. Az Nagyságos Betthlen Drusianna asszonynak. Nekem szerelmes atyámfiának adassék.

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 22.

12. Bethlen Druzianna Rhédey Ferencnek, Várad, 1645. június 26.

Szeretettel való szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek, mint szerelmes Uramnak, az Úr Isten Kegyelmedet kívánsága szerént való sok jókkal, jó, egészséges, boldog, hosszú élettel áldja meg, sziből kívánom az én Istenemtől.

Édes szerelmes Uram, ez elmúlt szombaton vettem az Kegyelmed levelét, melyből Kegyelmednek jó egészségben való létét örömmel értém, kiben, hogy az én Istenem ennek utána is Kegyelmedet boldogul sok esztendeig megtartsa, sziből kívánom az én Istenemtől. Írja Kegyelmed, édes szerelmes Uram, hogy immár egyébképpen egymás felől hírt nem hallhatunk, hanem az posták által, mely dolog bizony eléggé keserves s valóban szokatlan is vagyok hozzá, de az időnek állapotjához kell magamat szabnom, akárkitől halljak, csak immár adja Isten, hogy hallhassak Kegyelmed felől jó híreket, édes szerelmes Uram. Bizony dolog, édes szerelmes Uram, az elébbi búsulásomat ismét új[í]tja az, hogy Asszonyu[n]k azt mondá, hogy ismét igen kezdtek oda fel pestisben halni, de ott is az én Istenemnek oltalma alá ajánlottam Kegyelmedet, szerelmes Uram, kérvén az én Istenemet, hogy vigyázzon Kegyelmedre kegyelmes szemeivel s oltalmazza Kegyelmedet minden nyavalyáktól.

Az mi az árvák állapotját illeti, az mint az előbb is írtam vala Kegyelmednek, mind kettő itt vagyon, az kisebbiket Kökényesdiné asszonyom tartja, de bizony ezek oly gyarló állapottal vannak, hogy még ingecskéje sincsen, hanem Asszonyunk adott két i[n]gecskének valót neki, egy fekete tafota szonyácskája vagyon, immár nem t[ud]om, mi fogjuk-e ruházni őket vagy adnak ruházatjára valót, az kivel az jószágocskájok vagyon, az ad-e vagy nem. Parancsolja Kegyelmed, édes szerelmes Uram, hogy magam is szorgalmaztassam Ugrai

Uramat az ípítésre, melyet én bizony meg is cselekedtem, de még csak egy követ is nem raktak, minemű okok mulattatták pedig el, Ugrai Uram Kegyelmedet bőven tudósította felőle.

Írja Kegyelmed édes szerelmes Uram, hogy miképpen írjak, mely dolgot, ha Kegyelmednek ellene nem volna, bizony nem örömost cselekedném, mivel még nem tudván az Kegyelmed parancsolatját, immár szokásom szerint úgy írtam s immár meg másképpen fordítanom bizony illetlennek ítélem, mert azt is Balpataki Uramnak adtam, mindazonáltal ha Kegyelmednek ugyan úgy tetszik, legyen az Kegyelmed jó akaratja, édes szívem, csak hogy írja meg Kegyelmed.

Az édes Laczkóm, legyen Istennek hála, most tűrhető egészségben vagyok, ma ötöd napja nem láttam a lelkemet, de csak tegnap is hallottam hírt felőle. Magam is Istennek hála most szenvedhetőképpen vagyok, noha bizony dolog, állandó egészségem most nemigen vagyok. Bizony dolog, több írásim is lettek volna, de ehhez is alig érkeztem, mert jöttek az nemes asszonyok s tudja kegyelmed az udvarnál való állapotot is. Az élő Istenért is, kérem Kegyelmedet, édes szerelmes Uram, módja lévén Kegyelmednek az írásban, engem maga egészsége felől tudósítani ne nehezteljen, mert Kegyelmednek mégis jobb módja vagyok bent, hogy írna nekem, bárcsak abban vigasztaljon az én Istenem immár meg, hogy hallhassak az Kegyelmed jó egészsége felől örvendetes híreket, szerelmes édes Uram, az Úr Isten Kegyelmedet szok esztendeig tartsa meg jó egészségben s oltalmazza minden nyavalyáktól s engedjen Kegyelmed felől örvendetes híreket hallanom, édes szívem Uram.

Írtam Váradon, Szentiván havának huszonhatodik napján, 1645.

Kegyelmednek aláz[a]tos szolgálója v[a]gyok.

Bethlen Druzianna mpp

Címzés: Az én szerelmes Uramnak, az Tekintetes Nagyságos Rédi[!] Ferencz Uramnak, nekem hű Uramnak adassék

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 25.

13. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Rimaszombatnál lévő táborban, 1645. július 16.

Áldjon meg Isten, szerelmes atyámfia, mindennemű kedves áldásival, jó, egészséges, boldog, hosszú élettel.

Újlaki Györgytől írtam vala, édes atyámfia, hogy ez elmúlt hétfőn küldöttél volna két katonát utánam, tudósítván egészségtek felől, még el nem jövének,

nem is értettem felőletek semmit, az miólta László Mátyás Uram eljött. Ha hét-főn meg nem indultak, még nem is késtek azért, mert ide vagyon Szentjobb huszonhét mélyföld. Ez után tudom ritkábban érthetünk, mivel az végbeliek igen galibáskodnak, egyestül ne is várd leveletem, hanem Bálpataki Uramtul, őkegyelme küldheti leveleidet is fel. Ha azért ritkán érthetsz felőlem, egyébnek, édes szívem, ne tulajdonítsd, hanem az végbeliek miatt való båtortalan útnak. Még az fejedelem leveleit is félő, hogy néha el ne fogják, leveleidben azért úgy írj, hogy ha idegen ember kezében akad is, ne ártson. Itt is mindenkor elébb az Fejedelem kezében adják, minden leveleket, azért az kiket onnét írnak felől egy avagy fél árkus papírosban takard, édes szívem, s úgy intitulád nekem, spanyor visszal pecsételd be, úgy küldd Bálpataki Uram kezében, csak így írd felől az Tekintetes és Nagyságos Rédei Ferencz Uramnak, nekem szerelmes Uramnak adassék. Nem azért írom, édes szívem, hogy meg nem tudnál egy levelet írni, de tudom, mint megcsúfolja az Fejedelemasszony, az mely asszony szerelmesen ír az urának. Tudósíts azért, édes szívem, mind magad s mind Laczkó egészsége felől, az épülethez is, hogy ha hozzá fogának-e, magad is szorgalmaztasd őket, bárcsak bekeríthetnék ez esztendőben.

Én Istennek hála, édes szívem, egészségben vagyok, szolgálaim is mind jól vannak, nyavalyás András Deák, az kis kulcsár csaknem meghala, minthogy ő nem szokta volt az tábort, ő is azért megkönnyebbedett. Az Úr Isten tartson meg, édes szívem, titeket is, és enge[m], adjon minden örvendetes híreket hallanom felőletek.

Írtam az Rimaszombatnál lévő táborban, 16. Julij Anno 1645.

Tiéd édes szívem, Rédei Ferencz mpp

P.S. Az minap írtam vala Ugrai Uramnak, hogy az szablyámra majczit[?] csináltasson, melyeket elfelejtettem volt. Küldém azért ennyi széles legyen, mint ez az kis papíros, megmondd, édes szívem, Ugrai Uramnak, ő kegyelme is minden alkalmatossággal írjon.

Címzés: hiányzik

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 8.

14. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Gyulafehérvár, 1648. április 9.

Áldjon meg Isten, szerelmes atyámfia.

Mivel én az innpre ki nem mehetek, azért édes atyámfia, szombaton jó idején indulj meg s estvére jüjj. Itt nem szükség az Fejedelemasszonyt az templomban kísérned, oly helyen ülhetsz, az kőláb megett, hogy senki sem lát, ebédre sem szükség egyszer is fennmaradnod, ezt penig ha énnekem jót kívánsz, megcselekeszed. Senkinek ne jelentsd, édes szívem, az kisasszonyt az Úrfinak ígérték, az asszonynak is minden jószágát kezénél hagyják, ha te kedved nem keresed az Fejedelemasszonynak, csak mi leszünk despectben. Laczkó ott maradjon, mert kedden mi is kimegyünk, ha Isten engedi, csak Falmbinát[?] s két leányt hozz be magaddal, Szentjobit s két mást. Isten veled, édes szívem.

Írtam Fejérváratt 9. Április 1648.

Tiéd, édes szívem, Rédei Ferencz mpp

Címzés: Az én szerelmes atyámfiának adassék (pecsét)

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 9.

15. Rhédey Ferenc Bethlen Druziannának, Visk, 1654. szeptember 20.

Áldjon meg Isten, szerelmes atyámfia mindennemű kedves áldásával.

Én Istennek hála békével érkezem ez estve hét órakor ide s most is egészségben vagyok. Igen búsulok azon, hogy olyan betegen hagyalak el, kérlek azért, édes szívem, tudósíts állapotod felől, ha az után bágyadtál-e annyira el, az küldöködet érzed-e helyén, csak úgy írd, ha nem érzed, hogy még sem érzem helyén s ha penig érzéd, úgy, hogy immár helyén érzed. Írd meg, ha szorulást nem érzesz-e, igen akarnám, ha Isten erőt adna az hazamenetelre, mert Ascamius, Gelei Uram, az ott való mester is ott leszenek Váradon, mindeniket kihívnám discourálni. Ma Isten engedelmeből déli-esti praedicato után Tarboczra megyek háltni. Isten gyógyítson meg, édes szívem.

Írtam Viskén 20. Septembris 1654.

Tiéd, édes szívem, Rédei Ferencz mpp

Címzés: Az én szerelmes atyámfiának adassék (pecsét)

Jelzet: MNL OL P 659–801. Nr. 10.

Bethlen Druzsianna végrendelete, Huszt, 1669. augusztus 29.¹³⁹

Az én idvezítő Uram Jésus Christusom szent nevében.

Ez világi élet nyomorúság változás és halandóság alá lévén, vettetvén, bizontalan dolog kinek kinek, meddig légyen meghatározva életének napja az Felséges mindenható és bölcs cselekedetű Istentől. Én is azért az én megkeseredett, szomorú, gyászos életemnek sok jajokkal teljes napjaiban gondolkodván arról, hogy az én szomorú életemnek is utolsó napja s abban való óraja igen kezel lévén, kiváltképpen ilyen megerőtlenedett és elalélt állapotomban, az mi kevés ládabéli fejér partékaimat s ágy eltezeteket és arany marháimat ő Felsége jóvoltából kezem között meghagyott, azokban akarván tetszelhetném az én kedves szerelmes öcsém, tekintetes nagyságos gróf Theökeöly Mária kisasszonynak, melyet idvözült szerelmes édes uram ő kegyelme még életében rend szerint jegyzésben vétetett volt velem egyező akarattal, úgy tartván mint szerelmes gyermekünket, édes atya is a mi gondviselésünk alá adván. Mely egyet másoknak az jóknak számok rend szerint eképpen következik.

Arany marhák száma ez rendi

1. Egy figurás nyakban vető, gyémántos rubintos, öreg gyöngyekkel, melynek hatából koszorú vagyon csinálva, az tíz magánosan vagyon.
2. Egy gyémántos arany lánc, ötvennégy remek benne, mindenik remekhez két két gyémánt vagyon.
3. Egy gyémántos rubintos gyöngyös nyakra való.
5. Második nyakra való gyémántos oriental gyönggyel fűzött.
5. Egy gyémántos fekete zománcos rózsza, melyben vagyon negyvenöt gyémánt.
6. Egy spanyol gyémántgyűrű, kilenc gyémánt benne.
7. Egy arany gyémántos rubintos báránka.
8. Egy oriental gyönggyel csinált konty rózsájával együtt, ugyan oriental gyöngy rózsza benne, egy gyémántos boglár a közepiben, melyben vagyon tizenhat gyémánt. Pártája is ugyanolyan oriental gyönggyel csinált, egy gyémántos kézre való perec, a kezepiben, melyben vagyon harminckét gyémánt.
9. Egy göngy öv, melyben vagyon húsz rend.
10. Egy csomo oriental gyöngy.
11. Egy arany öv fényes lapos láncból álló, tizenhat rend.
12. Egy öreg rózsás spanyol rubintos gyűrű, hét rubint benne.

¹³⁹ Az irat megszerzésében köszönöm Ősz Előd segítségét.

Fejér ruhák száma

1. Vászon és abroszok száma

1. Tíz vég sikarlot házi vászon.
2. Egy igen nagy kamuka abrosz.
3. Más hasonló egy asztalra való kamuka abrosz.
4. Harmadik vég kamuka abrosz.
5. Negyedik vég új kamuka abrosz.
6. Egy alsó abrosz, török varrással, arany fonállal, asztal kerületivel együtt.
7. Más alsó abrosz, sárga szőr selyemmel varrott, a tábla reczéje, az gyolcsa pedig török varrás, s aranyfonallal varrott.
8. Egy kendő keszkenő, fejér varrással, színes selymekkel varrott.
9. Más kendő színes selymekkel arany fonallal varrott.
10. Harmadik szintén azon aranyfonallal varrott kendő.
11. Negyedik hasonló aranyas kendő.
12. Ötödik is ugyan aranyas írás után varrott kendő.
13. Hatodik is aranyas ugyanolyan arannyal varrott kendő.
14. Hetedik is zöld selyemmel varrott aranyfonallal.
15. Nyolcadik is karmasin színű selyemmel, lengyel varrással varrott patyolat kendő.
16. Kilencedik veres selyemmel, fejér varrással varrott kendő.
17. Harmadik alsó abrosz, írás után aranyfonallal varrott.
18. Egy kendőben való török varrással, skófiom arannyal varrott.
19. Egy török abrosz, környöskörül veres nyomtatásos formásos.

2. Ágyra valók

1. Egy pár selymes aranyas recze, egy vánkoshajával, arany fonallal varrott.
2. Egy pár lepedő fejér varrással színes selyemmel varrott két vánkoshajával együtt.
3. Harmadik pár lepedő, szőr selyem recze, sárga szőr selyemmel varrott, ugyanahhoz való egy pár vánkoshaj csínjával varrott.
4. Negyedik pár lepedő fejér varrással, színes selyemmel s arannyal varrott, két vánkoshajával együtt.
5. Ötödik pár lepedő, fejér varrással, színes selymekkel, gazdag aranyfonallas varrott, két vánkoshajával együtt, török varrással, aranyfonállal rózsás formára.
6. Hatodik pár lepedő török varrással skófiom arannyal, két vánkoshajával, hasonló formán.
7. Egy pár lepedőben való török varrás, aranyfonallal varrott, két vánkoshajával együtt.

8. Más pár lepedőben való csinja varrás skófiommal varrott.
9. Harmadik pár lepedőben való sárga szőr selyemmel varrott, két vánkoshajával együtt.
10. Negyedik pár lepedőben való fejtűs, két vánkoshajával együtt.
11. Két vánkoshaj zöld atlatz, arannyal varrott ágakkal.
12. Egy zöld atlatz paplan egészen színes selyemmel s fényes arannyal varrott virágokkal, a közepiben egy koszorú s a Bethlen címer.
13. Egy kis pihendőre való vánkoshaj, kárpit varrással varrott.
14. Más pihendőcske zöld s teczin atlatz ezüst csipkével.

3. Superlatok

1. Egy veres kamuka superlat, három darabban, felső superlatjával együtt, a kiel negyedik darab.
2. Második superlat karmasin szín tafota.
3. Harmadik zöld kamuka superlat, arany csipkével három darabban.

4. Szoknyák

1. Egy zöld virágos bársony szoknya.
2. Más fekete atlatz szoknya, ezüst csipkével vállastul.
3. Harmadik meggy színű mezzett bársonyszoknya, ezüst csipkés tizenhárom renddel vállastul.
4. Szederjes sima atlatz az negyedik, sűrű ezüst galanddal felhánva vállastul.
5. Ötödik kükürcsin szín atlatzszoknya, elegyes aranyprémekkel, skófiom arannyal varrott, előruhával együtt.
6. Egy szoknyának való rózsaszínű bársony.
7. Egy fekete mezzett bársonypalást, merű bojtos bársonnyal béllett, ezüst csipkével.
8. Egy veres bársony nyári kesztyű.

Előkötők

1. Egy olasz vászonra varrott, skófiom arannyal való előkötő.
2. Más fátyol skófiom arannyal, ezüsttel, három renddel varrott előruha, csipke forma.
3. Harmadik gyenge fátyol patyolat, előruha, csipke formán varrva, lengyel varrás, körül niderlandi csipke rajta.
4. Negyedik fátyol patyolat előruha, fehér cérnával sok renddel varrott, niderlandi csipke rajta.
5. Ötödik fátyol patyolat elő, hat rend öreg bécsi csipke rajta, köröskörnyül is olyan rajta.
6. Hatodik igen szép vékony patyolat előruha, fehér varrással, csipke rajta öt sorban.

7. Hetedik igen szép vékony patyolat hat renddel, igen szép kötés rajta, körül csipkés.

Ezüst marhák száma

1. Tizenkét hólyagos fedeles aranyas kupák.
2. Egy örög aranyas virágos mosdó medence korsóstul.
3. Tizenkét belől aranyas csapás pohárok.
4. Két aranyas gyertyatartók, újak.
5. Egy medencécske közepi és széle aranyas korsójával.
6. Egy innya adó csésze, a széli aranyas lábas, az lába is körül aranyas.
7. Tizenkét kalán villájával, merőn aranyasok.
8. Egy két felé nyíló ezüst sőtartó kerekded rostélyos.
9. Az hat fekete lovaim a fekete hintóval együtt.
10. Egy ivó csészécske, kívül belől aranyas sima tányirával.

1. Egy bécsi tükör.
1. Egy pár kesztyű aranyas.
2. Egy négy színű aranyas selyem ing.
3. Egy pár zöld selyem ezüstös strinflí.
4. Másik karmasin színű selyem aranyas strinflí.
5. Két párna tokra való narancs színű selyem matéria.
6. Egy skófiom aranyal varrott ing.
7. Egy pár kendő végében való sárga recze.

Mindezeket azért idvözült szerelmes édes uram ő kegyelme életebéli akaratja és rendelése szerint hagytam az én kedves szerelmes öcsém Tekéntetes és Nagyságos gróf Theökeölyi Mária kisasszonynak, tekéntetes Nagyságos Gróf Theökeöly István Uram ő kegyelme én gondviselésem alá bízott szerelmes leányának.

Azért kedves successorimot intem s kérem az Istenért is nagy szeretettel, hogy az én holtom után ezeket kezénél hagyják, ennek bírásáért ne háborgassák. Melyrül attam az kezem írása és pecsétem alatt költ leveletem, ez alább megírt becsületes nemes személyek előtt.

In Huszt 29. Augusti 1669.

Bethlen Druzianna

Csebi Pogany Boldisar Maramar[osiensis] Vice-Ispan

Csebi Pogany Gáspár Jur[atús] Ass[ess]or C[omita]tus Mar[amarosiensis]

Melchior Pogany de Cseb

Rednik László

Coram me Sigismundo Szegedy

Tölczei János Szigeti Prod.

Johan Zagonyi Jur[atus] Notar[ius] C[omi]t[a]tus Maramaros[iensis]

Jelzet: Román Nemzeti Levéltár Kolozsvári Fiókja. Kászoni báró Bornemisza-család levéltára. Főosztály XXXI. Végrendeletek Nr. 44. (másolat).

Felhasznált irodalom

Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre 1657–1705. Budapest 1888. (Magyar Történelmi Életrajzok) 108–109.

B. Szabó János: Erdély „bukása”. A lengyelországi hadjárat és következményei: hatalmi válság a fejedelemségben (1657–1658). *Korunk* 33. (2022) 80–89.

Bakcsy Gergely: A szatmárnémeti ev. ref. főgimn. története. Szatmár 1896. 150–151.

Balogh Judit: A református székely elit Apafi Mihály korában. In: *Reformáció Közép-Európában II.* Szerk. Annamária Kónyová, Péter Kónya. Presov 2018. 55–71.

Balogh Judit: Fejedelemszerepek Erdélyben a 17. században. In: *Nemesi és polgári szerepek, reprezentáció és interpretáció.* Szerk. Balogh Judit, Pap József. Eger 2016. 33–48.

Bethlen István Szalánczi Istvánnak, Ecsed, 1634. október 30. Közli Köblös Zoltán. *Genealogiai Füzetek* 1904. 76.

Czeglédi István: Enochnak Istennel való minden-napi járása...; Pósházi János: *Sermo panegyricus...* Patachini 1669 (RMK I 1095, RMNy 3588).

Csizi István: A Jeszenicei és Budetini Szunyogh család és címerváltozatai a 16–18. században. Első közlemény. *Turul* 77. (2003) 65–79.

Erdélyi Országgyűlési Emlékek 1664–1669. Kiad. Szilágyi Sándor. XIV. kötet. Budapest 1889. 208–210. [a továbbiakban EOE]

Eszéki T. István: Halotti magyar oratio... groff Rhedei Ferencz urunknak meghidegedet tetemének utolsó érdemlet tisztessége megadásának okáért. Sárospatak 1668. (RMK I 1075, RMNy 3479) 29–30.

Gindely Antal – Acsády Ignác: Bethlen Gábor 1580–1629. Budapest 1890. (Magyar Történelmi Életrajzok) 243.

- Glück László*: Az öt máramarosi város lakosságának elnemesedése a 17. században. *Urbs – Magyar Várostörténeti Évkönyv* 3. (2008) 95–110., itt 98.
- Gróf Rhédei László* naplója. Közli Vass József. *Magyar Történelmi Tár* 1. (1855) 213–234., itt 214.
- Hajnóczy R. József*: Lőcse szabad királyi város levéltárának tartalomjegyzéke. *Szepesmegyei Történelmi Társulat Évkönyve* 9. (1896–1901) 131.
- Hanák Béla – Szabó András*: Keresztvíztől a sírkeresztig. Családi eseményekre szóló meghívólevelek Kassa város levéltárában (1526–1700). 1–2. kötet. Budapest 2021. 2. 800.
- Hanák Béla*: Genealógiai tévedések a XVI–XVII. századi arisztokrata családoknál. *Matrikula A Magyar Családtörténet-kutató Egyesület kiadványa* 3. (2013) 15–33.
- Hidvégi id.* Nemes János naplója az 1651–1686. évekről. Kiad., jegyzetekkel ellátta Balogh Judit. Barót 2023.
- Horn Ildikó*: Bethlen István. In: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*. I. kötet. Budapest 2003. 365.
- Horn Ildikó*: Rhédey Ferenc. In: *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*. Szerk. Kőszeghy Péter. Budapest 2010. X. kötet 101–102.
- II. Rákóczi György levelei Lorántffy Zsuzsannának, Gyulafehérvár, 1645. május 24., 29., július 21. A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése. Kiad. Szilágyi Sándor. Budapest 1875. 318–319., 322–323.
- II. Rákóczi György Rhédey Ferenchez, Szászváros, 1660. április 24. II. Rákóczy György levelei Rhédey Ferenczhez. Közli Szilágyi Sándor. *Magyar Történelmi Tár* 15. (1892) 96–126., itt 125.
- Kármán Gábor*: Rákóczi Zsigmond két esküvője. In: *Mindennapi választások: Tanulmányok Péter Katalin köszöntésére*. Szerk. Erdélyi Gabriella – Tusor Péter Budapest 2007. (CD kiadás) 291–311.
- Keczer Ambrus* naplója 1663–1669. Közli Tasnádi Nagy Gyula. In: *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból*. II. kötet. Budapest 1894. (*Monumenta Hungariae Historica*. II. *Scriptores* XXXIII.) 81–421.
- Keresdi Bethlen Ferenc* levelezése. Közli Lukinich Imre. *Magyar Történelmi Tár* 4. sorozat 8. (1907) 238.
- Kiss Kálmán*: A szatmári református egyház története. Kecskemét 1878, 792–793.
- Komáromy András*: A kistrédei gróf Rhédey családról. *Turul* 1. (1883). 119–137.
- Komáromy András*: A kis-rhédei gróf Rhédey család levéltára a M. N. Múz. könyvtárában. *Magyar Könyvszemle* 8. (1883) 30–60.
- Komáromy András*: Levéltári kutatások. *Magyar Történelmi Tár* 22. (1899) 483–506.
- Komáromy András*: Máramaros vármegye jegyzőkönyveiből. *Történelmi Tár* 11. (1910) 161–186.

- Komáromy András*: Rhédey Ferenc váradi kapitány. Hadtörténelmi Közlemények 7. (1894) 8–19., 170–190., 322–346., 424–468.
- Laczlavik György*: Várdai Pál esztergomi érsek, királyi helytartó pályafutásának kezdete. Levéltári Közlemények 75. (2004) 3–43., itt 27–28.
- Lukinich Imre*: Az iktári Bethlen fiúk külföldi iskoláztatása. In: Nagyenyedi album. Szerk. Lukinich Imre. Budapest 1926. 79–100.
- Magyar Polgár. Kolozsvár, 1877. december 6. 776.
- Mikesy Sándor*: Ismeretlen keresztnevek. Magyar Nyelvőr 97. (1973) 229–241.
- Mikó Árpád*: Rhédey Ferenc síremléke. In: Várdai kötöredékek. Szobortöredékek, építészeti faragványok, síremlékek az egykori Biharvármegyei és Nagyvárad Múzeum gyűjteményéből. Szerk. Kerny Terézia. Budapest 1989. 260–263.
- Monok István*: Adalékok iktári Bethlen Péter peregrinációja történetéhez. I. Idősb Bethlen István levelei 1625–1628. Ráday Gyűjtemény Évkönyve VI. (1990) 193–205.
- Mráz Vera*: Bethlen Gábor gazdaságpolitikája. Századok 87. (1953) 512–561., itt 555.
- Nadányi János*: A magyar Florus. Kiad. Havas László. Debrecen 2001.
- Oborni Teréz*: Bethlen Gábor utasítása helytartójának, Bethlen Istvánnak (1620). Történelmi Szemle 49. (2007) 249–261., itt 254–256.
- Oborni Teréz*: Principissa. Fejedelmi feleségek Erdélyben. Rubicon 19. (2008) 70–79.
- Papp Klára*: A respublica és az ecclesia szolgálatában. A Rhédeyek szerepe a fejedelemség megmaradásáért folytatott küzdelemben. Korunk 33. (2022) 70–79.
- Péter Katalin*: Az asszony neve: arisztokrata névhasználat a 16–17. századi Magyarországon. Történelmi Szemle 52. (2010) 151–187.
- Péter Katalin*: Lorántffy Zsuzsanna. In: Lorántffy Zsuzsanna album. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak 2000. 9–67.
- Péter Katalin*: Milyenek voltak az erdélyi fejedelemasszonyok? In: Erdély és Patak fejedelemasszonya. Lorántffy Zsuzsanna I–II. Szerk. Tamás Edit. Sárospatak 2000. 7–24.;
- Rácz Balázs Viktor*: Konfiskálás az Apafi-korban. Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok) 26. (2019) 3–38.
- Rácz Viktor*: „Ha Várad nem léssen, Szent Jób és a többi sem léssen” – Rhédey Ferenc váradi főkapitány pályafutása. In: „Várad mint oltalmaztatik” Küzdelmek Váradért a kora újkorban. Szerk. Oborni Teréz. Nagyvárad 2019. (Tanulmányok Biharország történetéről 7.) 81–117.
- Radvánszky Béla*: Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. III. kötet. Budapest 1879. 277–304.

- Rákóczi György Bethlen Ferencnek, Szatmár, 1647. november 16. Keresdi Bethlen Ferenc levelezése. 2. közlemény. Közli Lukinich Imre. Magyar Történelmi Tár 4. sorozat 8. (1907) 355–378.
- Rédei László történeti maradványai 1658–1663. Közli Nagy Iván. Magyar Történelmi Tár 3. (1871).
- Rétyi Péter naplója. Kiad. Maria Ursutiu. Bukarest 1983. 52.
- Rhédey Ferenc Batthyány Ádámnak, Szentjobb, 1634. május 23.
- Rhédey Ferenc esküvői meghívója a kassai városi tanácsnak, Szentjobb, 1634. május 26.
- Rhédey Ferenc végrendelete, dátum nélkül: Két végrendelet a XVII-ik századból. Közli Komáromy András. Magyar Történelmi Tár 7. (1884) 130–137.
- Seres István*: Iktári Bethlen István és Rhédey Ferenc ismeretlen hajdútelepítő oklevelei. Hadtörténelmi Közlemények 117. (2004) 1234–1241.
- Szalárdi János Siralmas magyar krónikája. Kiad. Szakály Ferenc. Budapest 1980, 127.
- Szilágyi Sándor*: Jelentés a maros-németi levéltárról. Századok 21. (1887) 50–71.
- Teleki Mihály levelezése: A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. Kiad. Gergely Sámuel. III. kötet (1664–1666); IV. kötet (1667–1669); V. kötet (1670–1671). Budapest 1907–1910., itt V. 37.
- Thököly István meghívó levele Petrőczy Istvánnak, Árva, 1670. május 26.
- Thököly István Szelepcsényi Györgynek, Késmárk, 1658. augusztus 1. Thököly István levelező könyve 1657–1666. Kiad. Szilágyi Sándor. Történelmi Tár 19. (1896) 193–366.
- Tóth Hajnalka*: Vasvár előtt. Habsburg-oszmán megegyezési kísérlet Temesváron 1663-ban. Aetas 35. (2020) 46–60.
- Trócsányi Zsolt*: Erdély központi kormányzata 1540–1690. Budapest 1980.
- Trócsányi Zsolt*: Teleki Mihály. Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig. Budapest 1972. 56.
- Vitnyédi István levelei 1652–1664. Adalékul a XVII. század politikai és erkölcsi történetéhez. Kiad. Fabó András. Pest 1871. (Magyar Történelmi Tár XVI. kötet)